نەتەوە چییە ؟

ئێرنێست رێنان
پێشەکی و وەرگێڕان لە فرەنسییەوە
د. موحسین ئەحمەد عومەر

لە لای ئێرنێست رێنان نە زمان نە خاك نـە بەرژەوەنـدی هاوبـەش و نـە ئـاین، هۆكارێك نین بۆ دروست بوونی نەتەوە و مەرجی ناسیۆنالیزمیش نـین. ئەمانـە تـوخمی ناجێگیر و بزۆکن. ئەوەی نەتەوەیەك دروست دەكا، بڕیاری بـە یەكـەوە ژیانـە، بـوونی رابردووی هاوبەش و درێژبوونەوەی ئەم رابـردوو و ئـەم بەیەكـەوە ژیانـە بـەرەو ئاینـدە، هـەروەها ئامـادەیی لـە بیرکردنـی کارەسـاتەکانی رابـردوو و قوربانیـدان لـە پێنـاوی یـەکتر....هتـد. ئەمانـەن فاکتـەری سـەرەکی دروسـتبوونی نەتەوەیـەك، چـونکە هـیچ نەتەوەیەك لە یەك نەژاد پێك نایێ، بـەڵکو هـەردەم کۆمـەڵێك نـەژاد بەیەكـەوە، دوای لەبیرکردنی رووداوە خوێناوییەکانی نێوانیان یەکتر دەگرن و نەتەوەیـەك پێـك دەهێـنن. نەتەوە گیانە، پرەنسیپێکی روحییە، لە یەك کاتدا رەگەکانی لە رابـردوو و ئایندەدایـە. ..هتد

نەتـەوە چـییە؟ پرسـیارێکی کـۆنی تازەیـە، کێـشەیەکە، چـەمکێکە هـەردەم پێویستی بە وەڵامێکی دروست هەیە. وەڵامێکـی ورد و دروسـت، دەشـێ ئـەم وەڵامـە سەخت بێ بەڵام مەحاڵ نییە . رەنگە مرۆڤی کورد لە هەموو کەسێك زیـاتر پێویـستی بەم وەڵامە هەبێ، لەم بارەیەوە تـا ئێـستا لـە نـاو کـورد هەنـدێ هـەوڵ بـە ئاراسـتەی ناسینی ئەم بابەتە هەیە، بەڵام هەردەم لە چوارچێوەی لێکۆڵینەوە مێـژوویی و سیاسـی و وتارە رۆژنامەوانییە راگوزارەکان سەرنجی دراوەتێ، بە گشتی زەخیرەیەکی فیکـری — فەلسەفی — مێـژوویی لـەم بارەیـەوە لـە نـاو ئێمـەدا زۆر کەمـە، ئێمـە لـەم بارەیـەوە

پێویستیمان بە کار و خەباتێکی کولتووریی زۆرە، لە پێناوی دەوڵەمەندکردنی سەرچاوەکان و تێگەیشتنمان بۆ دیاردەی نەتەوە و دەوڵەت، نەتەوە لە سەردەمی مۆدێرن و دەوڵەتی نوێ. لەم بارەیەوە گەڕانەوە بۆ سەرچاوە کلاسیکییەکان بایەخێکی لە بن نەهاتوویان هەیە، بە تایبەتیش سەرچاوە کلاسیکییە ڕەسەنەکان، کە بە تێکست و ئایدیای بنچینەیی دادەنرێن. لایەنێکی تر، کە پەیوەندییەکی ناسکی بە ژیانی هاوچەرخی کوردەوە هەیە، هەڵبژاردن و وەرگێڕان و پێشکەشکردنی ئەم سەرچاوە ڕەسەنانەیە، کە بە پێویستییەکی سەرەکی و پڕ بایەخ دەژمێردرێ ئەگەر بە دروستی و بە پوختی لە زمانی یەکەمەوە، بێ هەڵە و چەواشەکاری بکرێنە کوردی، چونکە، هەروەکو وتمان، هەر ئەمڕۆ کورد وەك نەتەوەیەك لە سەردەمێکی زۆر ئاڵۆز و ناسکدا دەژیێ، سەرچاوەی ڕەسەن و وەرگێڕانی پوخت وەك گەنجینەیەك بۆ کولتووری کوردی حسێب دەکرێ، چونکە زۆر شت هەن، بە تایبەتی ئایدیاکانی لەمەڕ دەوڵەت و نەتەوە و پەیوەندییە سیاسییە هاوچەرخەکان گەلێك زۆر بە چەواشەکاری و کۆپیکردن و دزین و سوود لێ وەرنەگرتنی دروست لە ناو کورد بڵاو دەکرێنەوە، دواجار زۆر کاریگەریی خراپیان لەسەر ئاست و ڕادەی ڕەسانەیەتی و بەرهەمهێنانی ڕەسەنیی کولتووری کوردی دەبێ. لەم ڕوانگەیەوە ئێمە دەستمان بۆ وەرگێڕانی ئەم بابەتەی ڕۆژهەڵاتناس و فیلۆلۆگی فڕەنسی ئێرنێست ڕێنان Ernest Renan بردووە، کە وەك سیمینارێك لە ژێر ناوی: نەتەوە چییە ؟ Qu'est-ce qu'une nation?، لە ١١/ مارس/١٨٨٢ لە سۆربۆن پێشکەشی کردووە.

نیوەی دووەمی سەدەی نۆزدەیەم لە مێژووی شارستانی ڕۆژئاوا، بە سەردەمی لە دایکبوون و سەرهەڵدان و ئاڵۆزبوونی زانستە مرۆڤایەتییەکان لە قەڵەم دەدرێ، وەك فیلۆلۆجی و زانستی زمان و سۆسیۆلۆجی و ئیتنۆگرافی و لێکۆڵینەوە سیاسییەکان، ئایینییەکان، دەروونییەکان، دواتر ئەنترۆپۆلۆجی و مێژووی میللەتان و نەتەوەکان و دەوڵەتان، بێگومان ئەمانەش ڕەگ و ریشەیەکی کۆنیان هەیە، سەرەتاکانیان دەگەڕێتەوە بۆ زۆر کۆن لە مێژووی نوێی ڕۆژئاوا.

هەر لەو سەردەمەوە ئیمپراتۆرە گەورەکان بەرەو پووکانەوە و لە ناوچوون دەڕۆن، کە هەندێکیان دەمێك بوو لە ناوچووبوون وەك: ئیمپراتۆریای ئوتریش و هەنگاریا، ئیمپراتۆریای عوسمانی...هتد، سەرەتای سەرهەڵدانی ئازادی میللەتان و خەباتی

رزگاریخوازی میللەتان، سەرهەڵدانی بیر و فەلسەفەی سۆسیالیزم و شۆرشی چینە کۆمەڵایەتییەکان، دواتر بەرەو نەمان چوونی کۆلۆنیالیزم و سەرهەڵدانی دەوڵەتی نەتەوە و دەوڵەتی قانون و تا دەگاتە دەوڵەتی هاووڵاتیبوونی ئەم سەردەمە و شێوە جیاجیاکانی دەوڵەت و حوکم کردن، وەك دوا فۆرمی نوێی دەوڵەت، کە ئێستا لە پرۆسەی گەشەکردندایە. هەموو ئەم بوارانە سەرچاوەکانیان دەگەرێنەوە بۆ سەردەمی ئەم ئاخاوتنەی رێنان، بەڵکو زووتریش. یەکێ لەو ئایدیایانەی، کە پەیوەندی راستەوخۆی بە فۆرمی دەوڵەت و حوکمکردنی ئەمرۆوە هەیە، رێنان لە بیرکردنەوەی خۆی لەم بارەیەوە ئەوەندە قوولّ رۆیشتووە، پێشبینی ئەوەی کردووە، کە ئەورووپا ناشێ بەو شێوەی ئەو سەردەمە درێژە بە خۆی بدا ئەگەر نەچێتە ناو یەکێتییەکی فراوانتر و سەرتاپاگیری لە شێوەی کۆنفیدراسیۆنێك، ئەمەش لەگەڵ ئەو تیئۆرەی رێنان لەمەڕ نەتەوە تێك دەکاتەوە، کە تەنیا بڕیاری بەیەکەوە ژیان و لەبیرکردنی ڕابردوو دەیانگەیەنێتە ئەم هەنگاوە گرینگە. سەرەڕای جەنگ و کوشتارێکی زۆر لە ناوەڕاستی سەدەی بیستەم لە ئەورووپادا، کەچی لە پێناوی دروستکردنی یەکێتیی نەتەوەکانی ئەورووپا، دروستکردن و پاراستنی هێز، ئەم رابردووە لە بیرکرا، یەکێتیی ئەورووپا دروست کرا، ئێستا ئەورووپا بەرەو هەنگاوی تر دەڕوا ئەمەش چەسپاندنی دەوڵەتی قانون و دەوڵەتی هاووڵاتیبوونە یان گەیشتنە بە سیتەمێکی دیموکراتیی باڵا. هەموو ئەمانە و زیاتریش لەم بارەیەوە لەم سیمینارەی رێنان پێشبینی کراوە.

نەتەوە چییە ؟ پرسیارێکە پێویستی بە وەڵامێکە. من لێرە تەنیا لە روانگەی رێنانەنەوە دەڕوانمە ئەم پرسیارە، بەڵام پێش وەڵامدانەوە، بە گرنگی دەزانم ئاماژە بەو پێناسە باو و فۆلکلۆرییە بکەم، کە دەمێکە لە ناو کورد وەك وتارێکی میللی دووبارە و سێ بارە دەبێتەوە. هەڵبەت دەشێ هەمان دیاردە لە ناو هاوسێکانی کوردیشدا هەبێ، کە باس لە نەتەوە دەکرێ، راستەوخۆ باس لە زمان و خاك و مێژووی هاوبەش و نەژاد و بەرژەوەندی هاوبەش دەکرێ، لە پاڵ ئەمە مەزهەب یان ئاینی هاوبەشیشی دەخەنە سەر. دەشێ ئەم پێناسەیە بە یەکێ لە پێناسە هەرە چەواشەکارەکان لە قەڵەم بدرێ، لە کاتێکدا ئێمە دەزانین لە سەردەمێکی دیاریکراوی ژیانی میللەتانی رۆژهەڵات هۆکاری تر هەن بوونەتە هۆی دروست بوونی نەتەوە، ئەگەرچی ئەمانەی سەرەوە، کە بە ریز ناومان هێنان بە خاسیەتی یەکگرتن لە قەڵەم دەدرێن، بەڵام چونکە

دیاردەی بزۆك و ناجێگیرن، ناشێ بە هۆکاری بەرایی لە دروستبوونی نەتـەوە لـە قەڵـەم بـدرێن. ئەمانـە پاشـان وەك سـیفەتێك لـە ژیـانی شارسـتانیی هـەر نەتەوەیـەك وەك تایبەتمەندی سیاسی و کولتووریی هەر نەتەوەیەك دەرکەوتوون. ئەوەی بـە پلـەی یەکـەم وەك هۆکـاری دروسـتبوونی نەتـەوە، لـە روانگـەی رێنـان، دەرکـەوتووە بریتییـە لـە لەبیرچوونەوە و دروست بوونی یادوەرییێکی تر، کە بنچینەکەی لەسەر بڕیـارو ئـیرادەی بەیەکەوە ژیانـە، دیاردەیـەکی لـەم جـۆرە لـە رۆژهـەڵات، بـە تایبـەتی لـە رۆژهـەڵاتی ناوەڕاست، کارێکی تا بڵێی سەختە پوختەیەك لە بارەی سەردەمی پێش بە نەتـەوەبوون پێشکەش بکرێ. چونکە ئاین و جـەنگ و کوشـتار و جیۆگرافیـا، وەك هاوکێـشەیەکی ئاڵۆز لەم پەیوەندییـەدا دەردەکـەون و هـەموو شـتێك دەشارنەوە، ئەگەرچـی ئـاین بـۆ نەتەوەکانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاست، لە سەدەکانی ناوەڕاست بە هۆکـاری یـەکگرتن و بـە یەکەوەژیان دادەنرێ بە پێچەوانەی ئەمەش تا سـەرەتای سـەدەی بیـستەم ئـەم هۆکـارە درێژەی هەبووە، دواتر بزووتنەوە سیاسـییە ناسیۆنالیـستەکان سـەرهەڵدەدەن، هەڵبـەت ئەمەش بـە کاریگـەری رۆژئـاوا خـۆی. بـەڵام دروسـتبوونی نەتـەوە، پرۆسـەیەکی زۆر ئـاڵۆزتر بـووە، ئەمـەش بـە پلـەی یەکـەم دوای لـە بیرکردنـی کێـشە و نـاکۆکی و کوشـتارەکانی نێوانیـان، رابـردوو لـەبیر کـراوە و زەمینـەی یـادوەرییێکی تـر لەسـەر بنچینەی ئیرادە و بڕیـاری بەیەکـەوە ژیـان دروسـت بـووە، کـە رووی لـە ئاینـدە بـووە. ئەمەش لە شێوەی دەنگدانێکی رۆژانە بووە هەروەکو رێنان بۆی دەچێ، هەموو رۆژێـك نوێبووتەوە.

میللەت هاوواتای نەتەوەیە، لە روانگەی منەوە، سەرەنجدان لە زمان و بەرژەوەنـدیی هاوبەش و خاك و نەژاد و مێژووی هاوبەش و ئـاینی هاوبـەش، ئـاڵۆزی و تایبەتمەنـدی خۆی هەیە. هەر یەکە لەمانە پێکهاتە و ناسینی تایبەتی خۆی دەوێ، ئەگـەر چـی لـە روانگەی رێنان هیچ یـەکێك لەمانـە بـە تـەنیا نابنـە بنـچینە وکۆڵەگـەی پێکهێنـان و پێکهاتنی یان دروستبوونی نەتەوە.

باسکردنی یەکـە بـە یەکـەی ئەمانـە، بـۆ خوێنـەر لێ دەگـەڕێین راسـتەوخۆ لـە روانگەی رێنانەوە پێی بگا. دەبینین هەر یەکە لەم دیاردانە ماوەیەکە لە ناو ئێمە بـاوە و رەنجێکی زۆریش لەم بارەیەوە دراوە، سەرەڕای ئەوەی دەشێ کاریگەری ئەرێنی خـۆی هەبووبێ لەسەر تێگەیشتن لـەم چـەمکە لـە نـاو کـورد، لەگـەڵ ئەمـەش، لێکدانـەوەی

زانستی و وردبوونەوە، دواتر روانینی مەوزوعی و دوور لە تراویلکە و تارمایی شتێکی ترە، ئەمەش واتە تێگەیشتنێکی نوێ و هاوچەرخ، یارمەتی ئەوەمان دەدا باشتر خۆمان بناسین و باشتر سەرنج لە مێژووی خۆمان بدەین، دواتر باشترین تێگەیشتن لە نەتەوە، یارمەتی ئەوەمان دەدا باشتر لە داهاتووی ژیانی نەتەوە خۆی بگەین، بەو مانایەی وەك رێبەدیکردنی ئەزموونگەری دێتە بەرچاو، نەتەوە دەتوانێ خۆی لە بەربەست و کۆسپەکان رزگار بکات.

ئەگەرچی روانینی رێنان لە ئەفسانە و میتۆلۆژی بە دوور نییە ، بەتایبەتی لە رووی تێگەیشتن لە نەژادی مرۆڤ و ناسینی رەگ و ریشەکانی، کە ئەو هەوڵی داوە لە رووی رەگ و ریشەو نەژادی زمانەکان بگاتە ئەنجامێك و پۆلینکردنی نەتەوە و نەژادەکانیان، وەك دابەش کردنی نەژادی مرۆڤ بۆ سامی و ئاری هیندوئەوروپی، دواتر پیشاندانی باڵادەستی ئارییەکان بە سەر سامییەکاندا. رێنان لەم رووەوە وەك رۆژهەڵاتناسێکی دەگمەن و کاریگەر ناسراوە، لەم رووەوە ئێدوارد سەعید بەو رۆژهەڵاتناسە وەسفی دەکا، کە خاوەن تاقیگەیەکی فیلۆلۆجییە و دواجار دەشێ بە رۆژهەڵاتناسی بەراوردکار لە قەڵەم بدرێ. ئەم دابەشکردن و باڵادەستییە، کە لە ناو لێکۆڵینەوە رۆژهەڵاتناسییەکان لە دایکبووە و گەشەی کردووە و ئەمڕۆش گرینگی پێ دەدرێ، لە روانگەی من لە ئەفسانە و میتۆلۆژی زیاتر نییە . بەڵام ئەوەی، کە گرینگ و پڕ بایەخە، ئەم زەمینەیە لە وتاری (نەتەوە چییە؟)ی رێنان بایەخێکی ئەوتۆی نییە، رێنان لە روانگەیەکی زۆر زانستی و زۆر قووڵ باس لە نەتەوە دەکات. تا ئەمڕۆش ئەم روانینە زانستییە درێژە بە بوونی خۆیان دەدەن.

لە روانگەی رێنانەوە نەتەوە لەسەر بنچینەی دوو کۆڵەگە وەستاوە، ئەم دوو کۆڵەگەیەش لە توخمە پێکهێنەرەکانی نەتەوەن. یەکەم بریتییە لە: یادوەری (ذاکرة — Mémoire) یەك لە رابردووی هاوبەش، یادوەرییەك کە پڕبێ لە کار و داهێنانی هاوبەش. دووەم بریتییە لە: بڕیاردان و دڵنیاییکردنی بەردەوام و هەمیشەیی ئیرادەی بە یەکەوە ژیان. بە بێ یادوەری سەختە گردبوونەوە و کۆبوونەوەی مرۆڤەکان هەبێ و بە یەکەوە بژین و سەرەنجام نەتەوە دروست بێ، چونکە بێ ئەم یادەوەرییە، کە پەیوەندی راستەوخۆی بە رابردووەوە هەیە سەختە ئیرادەیەك هەبێ لە دایك ببێت. ئینجا ئەگەر ئەم ئیرادەیە بە پاڵپشت بە رابردوو لە ئێستا و داهاتوو خۆی پیشان نەدا،

دیسان زۆر سەختە ئەم گردبوونەوەیە، کە لە شێوەی نەتەوە خۆی پیشان دەدا، درێژە بە خۆی بدا. ئەگەر یادوەری و بـیرەوەری نـەمێنێ نەتـەوەش نـامێنێ، بـەڵام ئـەوەی، کـە پارادۆکس — ێك دروست دەکـا، یـادوەری خۆیـەتی، مـەرج نییـە یـادوەری نەتەوەیـەك هەمووی بریتی بێ لە شکۆمەندی و سەرکەوتن، بەڵام ئیرادەی بەیەکەوە ژیـان، هەنـدێ جار لاپەڕە رەشەکان لە یادوەریی خۆیدا دەسڕێتەوە، ئەمەش بە مەبەستی درێژەدان بـە ژیانی بەیەکەوەیی و سەرکەوتنی نەتەوە. رێنان چەند نموونەیەك بـۆ بەڕاسـت گەڕانـدنی ئـەم لایەنـە پیـشان دەدا، وەك ئـەو کوشـتارانەی لـە باشـووری فڕەنـسا لـە سـەدەکانی ناوەڕاست روویان داوە، بەڵام دواتر لە بیرکراون و نەبوونەتە رێگر لە بەرامبـەر دروسـت بوونی نەتەوەی فرەنسی. رێنان دەڵێ: لە بیرکردن یان لەبیرچوونەوە دەتوانم بڵـێم هەڵـەی مێژوویی، فاکتەری جەوهەرین لە دروستکردنی نەتەوە، هەر لەبەر ئەم دیاردەیەشە پێم وایە گەشەسەندنی لێکۆڵینەوەی مێژوویی گەلێ جار بـۆ ناسـیۆنالیزم مەترسـیدارە. لـە راسـتیدا پـشکنینی مێـژوویی، ئـەو کـردەوە تونـد و تیژیانـە دەخاتـە ژێـر روونـاکی و دەیانژێنێتەوە، کـە لـە پـشت هـەموو پێکهاتـە و هەڵکـەوتێکی سیاسـییەوەیە. هـەتا ئەوانەش، کە ئەنجامەکانیان بە چاکی گەڕاوەتەوە. چونکە یەکێتی و یـەکگرتن هـەردەم بە توندوتیژی جێ بە جێ دەکرێ. یەکگرتنی فڕەنسای باکوور و فڕەنسای باشوور، دوای کوشتار و تۆقاندنێکی بەردەوام دروست بوو، کە سەدەیەك درێژەی کێشا.

رێنان هەموو ئەو دیاردانە لە دروستبوونی نەتەوە دووردەخاتەوە گوایە هەروەکو چۆن لە فیکری میللی و باوەدا هەیە رۆڵی بنچینەیی دەگێـڕن لـە دروسـتبوونی نەتـەوە، وەك: نەژاد، ئیتنۆگرافی، ئاین، زمان، خاك، بەرژەوەندی هاوبەش، جیۆگرافیا، چونکە، هەر یەکە لەمانە بریتین لـە تـوخمی گـۆڕاو و بـزۆك و نـاجێگیر، ناشـێ ببنـە کۆڵەکـەی بنـچینەیی دروسـتبوونی نەتـەوە. خوێنـەر دەتـوانێ بگەڕێتـەوە بـۆ تێکـستەکە و وردەکارییەکانی روانینی رێنان بزانێ.

دواجار، ئەوەی، کە وەك سەرەنجامێك دەمێنێتەوە پیـشاندانی پێناسـەی رێنانـە بۆ نەتەوە، کە لە سەرەتاشدا ئاماژەمان پێدا. رێنان لەم بارەیەوە دەڵێ: نەتەوە گیانـە، پرەنسیپێکی روحییـە، دوو شـت هـەن، کـە لـە راسـتیدا یـەك شـتن، ئـەم گیانـە، ئـەم پرەنسیپە روحییە پێـك دەهێـنن. یـەکیان لـە رابـردووە، ئـەویتریان لـە لـە ئێـستادایە. یەکیان بریتییە لە بوونی میراتێکی دەوڵەمەندی بیرەوەری و یادوەری (الارث و التقالید

الماضية)، ئەویتریان رەزامەندی هەنووكەیی ئێستا و ئارەزووی بە یەكەوە ژیان، ئیرادەی درێژەدان بە پیشاندان و دەستگرتن بەو میراتەی، كە بە شێوەیەكی هاوبەش بۆیان ماوەتەوە و پێیان گەیشتووە. بەڕێزان، مرۆڤ شت ئەزبەر ناكات، نەتەوەش وەك تاكەكەس، ئەنجامی رابردوویەكی درێژی رەنج و قوربانی و گۆێڕایەڵییە. نەریتی باو و باپیران لە هەموو شتێك شەرعی ترە. ئەرك و رەنجی باو و باپیرانە، كە ئەمڕۆ ئێمە بەم شێوەین. رابردوویەكی پاڵەوانانە، پیاوە گەورەكان، بوونی شكۆمەندی، ئەمانەن ئەو سەرمایە كۆمەڵایەتییانەی، كە بنچینەی بیری ناسیۆنالیزم و نەتەوە پێك دەهێنن. كردن و بەجێ گەیاندنی زۆر شت بە یەكەوە و هێشتاش درێژەدانی زیاتر بەمە، ئەمانەن مەرجە جەوهەرییەكانی بوون بە گەل. ... دەشێ ئەمە ئەمڕۆش، پێناسەیەكی نوێ بێ و كاریگەری خۆی هەبێ. بێگومان لێكۆڵینەوە هاوچەرخەكان لەم بارەیەوە پەلوپۆی زۆریان لێ بۆتەوە، ئەمڕۆ، كێشەی نەتەوە، لە چوارچێوەی كێشە و بوارەكانی لێكۆڵینەوەی زانستیی جۆراوجۆر سەرنجی وردتری لێ بۆتەوە، وەك نەتەوە و كێشەی ئیتنیك، سیاسەت، ئەنترۆپۆلۆجی، ئایینناسی، كۆمەڵناسی و هێزی نەتەوە لە دابینكردنی بازاڕ و هێزی بەرهەمهێنان. ..هتد.

لە ناو لێكۆڵینەوە فیكری و رۆژهەڵاتناسییەكان، لە دوای سەردەمی رینانەوە، راستەخۆ دوو مۆدێلی جیاوازی تێگەیشتن و چارەسەری نەتەوە سەرهەڵدەدەن، ئەمانەش بریتین لە مۆدێلی ئەلمانی، كە بە مۆدێلی كولتووریی ناسراوە، لەگەڵ مۆدێلی سیاسی، كە بە مۆدێلی فرەنسی ناسراوە. لە مۆدێلی فرەنسی، كە بە نەتەوە دەڵێن Nation هەندێ جار ئەم تێرمە بە مانای دەوڵەتیش دێ دەوڵەتی كەونی یان جیهانی. هەر یەكە لەم مۆدێلانە مێژوویەكی فیكری و شێوازێكی فەرمانڕەوایی تایبەتی لە پشتە. هەڵبەت لەم پێشەكییە كورتە بواری ئەوە نییە بە درێژی بچینە ناو ئەم وردەكارییانە. سەرەنجی خوێنەر بۆ ئەوە رادەكێشین، كە ئەم تێكستەی بەردەست، یەكێكە لە تێكستە ناودارەكان لە بارەی نەتەوە و بیركردنەوە لێی و پێناسەی نەتەوەیە.

نەتەوە چییە ؟

... پێشنیار دەکەم لەگەڵ ئێوە مەسەلەیەك شی بکەمەوە، کە لە رواڵەتدا روونە، بەڵام بە پێچەوانەوە دەشێ تێنەگەیشتنێکی ترسناکی لێ بکەوێتەوە، فۆرمەکانی کۆمەڵگەی مرۆڤایەتی جۆر بە جۆرن، گردبوونەوە گەورەکانی کۆمەڵانی خەڵك وەك چین، میسر، بابلی کۆن. خێڵ، لە شێوەی خێڵەکانی عیبری و عەرەبی، شاری وەك ئاتێن و سپارت، یەکگرتنی کۆمەڵێك وڵات لە شێوەی ئیمپڕاتۆریای کارلۆمان -Carlovingien[*]، (لە سەردەمی حوکمڕانی شارلەمان، لە کۆتایی سەدەی هەشتەم و سەرەتای سەدەی نۆیەمی زایینی، بەشێك لە ئیمپڕاتۆریای شارلەمان، رۆژئاوای ئێستای فڕەنسا، واتە ناوچەی ئەکیتێن، لە بن دەسەڵاتی کارلۆمان بووە، کە برای شارلەمان شای فڕەنسا بوو، بە یەکەوە تا ٨١٤ زایینی حوکمڕانیان کردووە. وەرگێڕ). میللەتانی بێ وڵات بەڵام یەکگرتوو لە رێگای پەیوەندی ئاینی، وەك ئیسرائیلییەکان و پارسەکان، نەتەوەی وەك فرەنسییەکان، ئینگلستان و تەواوی ئۆتۆنۆمییە هاوچەرخەکانی ئەورووپی، کۆنفیدراسیۆن لە شێوەی سویسرا سویس ئەمریکا، پەیوەندی و خزمایەتی لە رێگای نەژاد، یان زمان، کە لە نێوان لکە جیاوازەکانی جەرمەنەکان ئەلمانەکان و سلاڤەکان هەیە. ئەمانەن مۆدێلەکانی کۆبوونەوە و گردبوونەوە، کە لە هەموو جۆرەکانی هەیە یان هەبووە و ناشێ بێ کێشە و ئاڵۆزی تێکەڵیان بکەین و بە سەریاندا رەت بین. لە سەردەمی شۆڕشی فرەنسی لەو باوەڕەدا بووین، کە پێکهاتە و شارە بچووکە سەربەخۆکانی وەك سپارت و رۆما، دەشێ وەك مۆدێلێك بەسەر نەتەوە گەورەکانی سی چل ملیۆن کەسیدا پەیڕەو بکەین. بەڵام لەم سەردەمەمان، هەڵەی زۆر ترسناك دەکەین: نەژاد و رەگەز تێکەڵی نەتەوە دەکەین و خاسییەتی سەربەخۆیی -Souveraineté دەدەینە پاڵ گرووپی ئیتنۆگرافی یان

زمانەوانی. هەوڵ دەدەین لە بارەی ئەم کێشە سەختانە بگەینە هەندێ وردبوونەوە، کە تیایاندا سادەترین هەڵە لە بارەی مانای وشەکان، لە بنچینە و گۆشەنیگای بە راست گەڕاندن و لێکدانەوەی دروست لە کۆتاییدا بکەوینە ناو هەڵە و ئاڵۆزی ترسناك.

ئەوەی باسی لێوە دەکەین بابەتێکی ناسکە، تا رادەیەك وەك ئەناتۆمی و نەشتەرکاری وایە، باس لە زیندووان دەکەین وەك چۆن باس لە مردووان دەکرێ. هەوڵدەدەین بەوپەڕی خوێنساردی و بێ لایەنی رەها لەم بارەیەوە بدوێین.

بەشی یەکەم

لەوەتەی ئیمپراتۆریای رۆمانی روخاوە، یان باشتر، لە سەروبەندی لە باریەکچوون و هەڵوەشانەوەی ئیمپراتۆریای شارلەمان، ئەورووپای رۆژئاوا وا دێتە بەرچاو دابەشی چەند نەتەوەیەك بووە، کە هەندێکیان، لە هەندێ سەردەمدا هەوڵیان داوە، بێ ئەوەی بە شێوەیەکی درێژخایەن تێیدا سەرکەون، کاریگەری و دەسەڵات و رکێفیان لەسەر ئەوانی تر هەبێ. ئەوەی شارل کەن و لوئی چواردەیەم و ناپۆلیۆنی یەکەم نەیانتوانی بیکەن لەو بڕوایەدام کەس ناتوانێ لە ئایندەدا بیکا. دامەزراندنەوەی ئیمپراتۆریای رۆمانی یان ئیمپراتۆریای شارلەمان مەسەلەیەکە بۆتە مەحاڵ. دابەشبوونی ئەورووپا زۆر گەورە و فراوان بووە. یەکێك، دەسەڵاتێك، یان هەوڵێك بتوانێ کۆنترۆڵێکی جیهانیی بەسەردا بکا، ئەمەش وەك پارچە کردارێك هاوپەیمانیەکی خێرا دروست دەکات و وادەکا ئەو نەتەوەیەی ئارەزووی کۆنترۆلی جیهانیی هەبێ بەسەر ئەورووپای دابەشدابوودا بیگەڕێنێتەوە ئاست و تخووبی خۆی. لەوساوە دەبینین جۆرێك لە هاوسەنگیی درێژخایەن بەرقەرار بووە. لەم سۆنگەیەوە دەبینین، فڕەنسا و ئینگلستان و ئەلمانیا و رووسیا بەو شێوەی هەن تا سەدان ساڵی تریش درێژە بە خۆیان دەدەن، ئەمەش سەرەڕای ئەو خەتەرانەی تووشیان بووە، تایبەتمەندییە مێژووییەکانیان، کە بریتین لە پارچە بنچینەییەکانی ئەو دامەیەی بەشەکانی بەردەوام لە گۆڕاندان بە پێی گرینگی و مەزنایەتی خۆیان، بەڵام هەرگیز بە تەواوی تێکەڵی یەکتر نابن.

نەتەوەی دروستبوو لەم شێوەیە، شتێکی نوێیە لە مێژوو. مێـژووی کـۆن شـتی وای نەبینیووە، نە میسری کۆن، نە چینی کۆن، نـە کەلـدەی-Chaldée ی کـۆن، بـابلی کۆن بە هیچ شێوەیەك نەتەوە نەبوون. ئەمانە کۆمەڵە خەڵکێك بوون لە لایـەن یـەکێك سەرپەرشتی کراون، کە بە خۆیان وتووە کوڕی رۆژ یان کوڕی ئاسمان. شـتێك نـەبووە بـە ناوی هاوولاتی میسری یان چینی. لـە مێـژووی کۆنـدا کۆمـار و میرنـشینی لـە سـەر ئاستی شار هـەبووە، بـە هـەمان شـێوە کۆنفێدراسـیۆنی کۆمـاری ناوچـەیی و کۆمـەڵـە ئیمپراتۆریای ناوچەیی هەبوون، بەلاّم قەت نەتەوە بـەو شـێوەی ئێمـە باسـی دەکـەین و تێی دەگەین نەبووە. ئاتێن و سپارت و سیدۆن (شاری سەیدا لە لوبنان، وەرگێـڕ) و تـیر (شاری سور لە لوبنان، وەرگێڕ)، شاری بـچووك بـوون و جۆرێـك لـە ولاّتپـارێزی دڵگیر بوون، بەلاّم ئەمانە شار بوون و لە سەر رووبەرێکی بچووك بوون، ولاّتی گـۆل (فڕەنـسا، وەرگێڕ) و ئیسپانیا و ئیتالیا، پـێش بـوون بـە بەشـێك لـە ئیمپراتۆریـای رۆمـانی، لـە کۆمەڵـە خـەڵکێکی بـێ پەیوەنـدی لـە نێـوان خۆیـان، بـێ دەزگـای ناوەنـدی، بـێ خانەوادەیەکی فەرمانڕەوا زیاتر نەبوون. ئیمپراتۆریـای ئاشـوور، ئیمپراتۆریـای ئێـران و ئیمپراتۆریای ئەسکەندەر بە هەمان شێوە، ئەمانەش ولاّت و نیشتمان نەبوون. هـەرگیز ولاّتپارێزیی ئاشـووری بـوونی نـەبووە، ئیمپراتۆریـای ئێـرانییش لـە دەرەبەگایەتییـەکی فیۆدالی پان و بەرین زیاتر نەبووە. هەتا ئێستا نەمان بینیوە نەتەوەیەك نـەژادی خـۆی بە هێرشە مەزنەکانی ئەسکەندەر و ئیمپراتۆرەکەی ببەستێتەوە، ئەگەرچی لە بنچینەدا زۆر دەوڵەمەند بوو بۆ مێژووی گشتیی شارستانی.

بەلاّم ئیمپراتۆریای رۆمانی زۆر لەوە نزیك بووبۆوە ببێتە نیشتمان، لە ئـەنجامی ئەو چاکانەی لە وەستانی جەنگ بە دیهات، فەرمانڕەوایی رۆمانەکان، کە لە سەرەتاوە زۆر ستەمکار بوو، لەگەڵ وەسـتانی ئـەم شـەڕانە خـەریك بـوو خێـرا خـۆش دەویـسترا. ئەمەش وەك رێکخراو و جڤاتێکی گەورە بوو. هاوتای نیزام و ئاشتی و شارستانی بوو. لـە دوادواییـەکانی ئیمپراتۆریـای رۆمـانی، لـە لای مرۆڤـە مەزنـەکانی، کەشیـشە رۆشنبیرەکان، خوێندەوارەکان هەستێکی راستەقینەی ئاشتیی رۆمانی هەبوو، ئەمـەش پێـچەوانە و دژایـەتی ئـەو ئاووهـەوا بەربەرییـە بـوو، کـە هێرشـی دەهێنـا. بـەلاّم ئیمپراتۆریایەك دوانزە جار گەورەتر لە فڕەنسای ئێستا (لەوساوە فڕەنسا قەبارەی خـۆی پاراستووە. وەرگێڕ) بە پێوەری هاوچـەرخ ناشـێ ببێتـە دەوڵـەتێکی نـوێ یـان نموونـەی

دەوڵەتێکی نوێ دروست بکا. (ئێمە لەو باوەڕەین هەمان دیاردە بەسەر ئیمپراتۆریای عوسمانیدا پەیڕەو دەبێ، کە لە بەریەك هەڵوەشایەوە و نەبووە نیشتمان، وەرگێڕ) بۆیە دەبینین دووکەرتبوونی رۆژهەلات و رۆژئاوا ئەنجامێك بوو خۆ لێ لادانی شتێکی مەحاڵ بوو. ئەزموونەکانی ئیمپراتۆریای گۆلوا گۆل، (فڕەنسای کۆن، وەرگێڕ) لە سەدەی سێیەمی زایینی سەریان نەگرت. هێرشی ژەرمەنییەکان دواتر ئەو پرەنسیپانەیان خستە ناو جیهان، کە بوونە بنچینەیەك بۆ ناسیۆنالیزم.

بەڵام گەلانی ژەرمەنی (جەرمەنی) هەر لە سەردەمی هێرشە گەورەکانیان لە سەدەی پێنجەمی زایینی تا دوا هێرشیان بۆ داگیرکردنی نۆرماندی لە سەدەی دەیەم چییان کرد ؟ بە لای کەمی بنچینەی نەژادەکانیان گۆڕی، بەڵام کۆمەڵێك بنەماڵە ئەریستۆکراتی سویایی —یان بەسەر ئەو بەشانە فەرزکرد، کە کەم تا زۆر لە ئیمپراتۆریای کۆنی رۆژئاوا حسێبێکیان بۆ دەکرا و ناوی هێرش بەرەکانیان وەرگرت. لێرەوە، فرەنسی و بوورگۆنی و لۆمباردی دروست بوون، دواتریش نۆرماندی. خێرا گەشەسەندن و گەورەبوونی ئیمپراتۆریای فرانك — ی (مەبەست فڕەنسایە — وەرگێڕ) نیشانەی دروستبوونەوەی چرکەساتێکی مێژوویی یەکێتیی رۆژئاوایە، بەڵام ئەم ئیمپراتۆریە لە ناوەڕاستی سەدەی یانزەم بێ چاکبوونەوە پارچە پارچە دەبێ. پەیماننامەی ڤێردون ئەم پارچە پارچە بوون و دابەش بوونە جێگیر دەکا، لێرەوە فڕەنسا و ئەلمانیا و ئینگلستان و ئیتالیا و ئسپانیا، بە رێگای پڕ لە هەزاران هەڵەت و ناخۆشی بەرەو هەڵکەوت و بوونێکی ناسیۆنالیست دەچن، هەروەکو ئەمڕۆ دەیانبینین لە بووژانەوەدان.

خاسییەتەکانی ئەم دەوڵەتە -Etats جیاوازانە چین و چی لە یەکیان جیادەکاتەوە؟ تێکەڵاوی و لە ناو یەکتر توانەوەی دانیشتوانەکانیانە؟ لە نێو ئەو وڵاتانەی، کە لە سەرەوە ناومان هێنان، هیچ شتێکی هاوتای ئەمانە نادۆزینەوە لە پێکهاتووی ناوەوەی تورکیا (ئیمپراتۆریای عوسمانی — وەرگێڕ) بچێ، کە تێیدا تورك و سلاڤ و یۆنانی و ئەرمەن و عەرەب و سوری و کورد دەژین، جیاوازی لە نێوان ئەمانە هەر ئەمڕۆ ئەوەندە زۆرە، هەروەکو جیاوازییەکانی سەردەمی فتوحاتە، شتێکی ئەوتۆ نەگۆڕاوە. دوو هۆکاری سەرەکی لە پشت ئەم ئەنجامەیە. سەرەتا گەلانی جەرمەنی ئاینی مەسیحییان —یان وەرگرت دوای ئەوەی کەمێ پەیوەندییان بە گەلانی یۆنانی و

لاتینــی پەیـدا کـرد. کـاتێ سـەرکەوتوو و ژێرکـەوتوو لـە یـەك ئـاینن، یـانیش، کـە سـەرکەوتوو دەچـێتە سـەر ئـاینی ژێرکـەوتوو، وەك سیـستەمی تـورك (تورکـەکان لـە سەدەکانی ناوەڕاست دوای داگیرکردنی گەلانی موسلمان، خۆشیان بوونەوە موسـلمان — وەرگێڕ) واتە ناسینەوەی رەهای مرۆڤەکان بـە پێـی ئاینەکـەیان ناشـێ جارێکی دیکـە رووبداتەوە. دووەم هۆکار، هێرش بەر و سەرکەوتووەکان زمانی تایبەتی خۆیـان لـە بـیر بکەن. نەوەکانی کلـۆڤیس، ئالاریـك، گۆنـدبۆ، ئـەلبۆین، رۆلـۆن، دەمێـك بـوو زمـانی رۆمانیان (مەبەست لە زمانی رۆمـانی کۆنـە، کـە دایکـی زمانـەکانی لاتینییـە، نـەك زمانی رۆمانی، کە لە کۆماری رۆمانیا قسەی پـێ دەکـرێ — وەرگێـڕ) ئەمـەش هـەر خۆی ئەنجامی تایبەتمەندییەکی تری گرینگ بوو، چونکە، فرانکـەکان، بوورگۆنییـەکان، گۆتەکان، لۆمباردییەکان، نۆرماندییەکان، ژنێکی زۆر کەمیان لە نەژادی خۆیان لەگەڵ ئەوان هەبوو. بۆ ماوەی چەندان نەوەی یەك بە دوای یەك، سەرۆکەکانیان تەنیا ژنیان لە ژەرمەنییەکان دەهێنا. بەڵام کـەنیزەك و دایـەنی منداڵـەکانیان لاتینـی بـوون. تـەواوی خێڵ ژنیان لاتینی بوو. هەر ئەمەشە وایکردبـوو، زمـانی فرانکـی Lingua Francica- زمانی گـۆتی Lingua Gohica-، لەوکاتـەوە، کـە فرانکـی و گۆتیـەکان لەسـەر خـاکی رۆمـانی نیـشتەجێ بـوون چارەنووسـێکی زۆر کورتیـان هـەبێ. بـەڵام مەسـەلەکان لـە ئینگلـستان بـەم جـۆرە نـەبوون، چـونکە هێرشـەکانی ئەنگلۆسەکـسۆنەکان بـێ هـیچ گومانیـك ژنیـان لەگـەڵ بـوو، دانیـشتوانە برۆتانیـەکان هەڵـدێن، لـە لایـەکی تـر، لاتینییەکان، بە هیچ شێوەیەك دەسەڵاتدار و فـەرمانڕەوا نـەبوون لـە هـەرێمی برۆتـان. ئینجا ئەگەر بە گشتی گۆلەکان لە سـەدەی پێنجـەم زمـانی گۆلواییـان قسە کردبـێ ، کلۆڤیس و نەوەکانیان هەرگیز زمانی ژەرمەنییان پشتگوێ نەخستووە بۆ زمانی گۆلوا.

لێرەوەیە، کە ئەم ئەنجامە سەرەکیە دەردەکـەوێ، سـەرەڕای توندوتیژییـەکی زۆر لە داب و نەریتی هێرش بـەرە ژەرمەنییـەکان، ئـەو چوارچـێوە و نموونـەی دەیـسەپێنن، وێڕای تێپـەڕینی سـەدەکان، دەبێتـە چوارچـێوە و نموونـەی نەتـەوە خـۆی. فـڕەنس، بـە شێوەیەکی زۆر شەرعیانە دەبێتە ناوی وڵاتێك دوای ئەوەی بـە ئاسـتەم کەمایەتییـەکی فرانکی تێیدا جێگیر دەبێ. لە شیعرە داستانسەراییەکانی بەرایی، کـە ئاوێنەیـەکن بـۆ گیانی سەردەم، دەبینین هەموو دانیشتوانی فڕەنسا فرەنسین. بیری جیاوازی نـەژادی لـە ناو دانیشتوانی فڕەنسادا، لە لای یەکێکی وەك گرێگواری توور، ئەوەندە روون و بەڵگە

نەویستە، دەبینین لە لای شاعیران و نووسەرانی فرەنسی دوای هـووگ — کـاپێ، بـوونی نییە . جیاوازی لە نێوان بەگزادە و جوتیارێك بە گوێرەی پێویست هەستی پێ دەکـرێ. بەڵام ئەم جیاوازییە جیاوازییەکی ئیتنیکی نییە . بەڵکو جیاوازییەکـە لـە ئازایـەتی و داب و نەریتی پەروەردەکردن و میراتدا خۆی دەنوێنێ. ئەگەر بڵێین ئـەم هـەموو شـتانە لە ئەنجامی داگیرکردن و هێرشێك روویان داوە بـە بـیری کەسـدا نایـەت. بـە پێـی ئـەو سیستەمە ناتەواوەی گوایە بەگزادەیی بنچینەکەی دەگەڕێتەوە بۆ تایبەتمەندییـەك، کـە شا داویەتی بەمانە لە بەرامبەر پێشکەش کردنی خزمـەتێك بـە نەتـەوە، لـە کاتێکـدا دەبینین، لە سەرەوە بینینمان هەموو بەگزادەییەك دەشـێ لـە بـەگزادەیی بکـەوێ، ئـەم سیستەمە وەك دۆگمێك لەگەڵ سـەدەی سیازدەیەمدا جـێگیر دەبـێ. هـەمان شـت تـا رادەیەك لە پاش تەواوی داگیرکردنـەکانی نۆرمانـدی روویـان دا. دوای یـەك دوو نـەوە، داگیرکـەرانی نۆرمانـدی نـاتوانن خۆیـان لـە تـەواوی دانیـشتوانی تـر جیابکەنـەوە. کاریگـەرییان لـەوان کـەمتر نـەبوو، خاسـیەتێکی بـەگزادەیی و نـەریتی سـوپایی و هەستێکی نیشتمان پەروەرییان پێشکەش کردبوون، کە پێشتر نەیانبوو.

لە بیرکردن، دەتوانم بڵێم هەڵەی مێژوویی، فاکتەری جەوهەرین لە دروسـتکردنی نەتەوەدا، هەر لەبەر ئەم دیاردەیەشە پـێم وایـە گەشەسـەندنی لێکۆڵینـەوەی مێـژوویی گەلێ جار بۆ ناسیۆنالیزم ترسناکە. لە راستیدا، پشکنینی مێژوویی، ئەو کردە تونـد و تیژییانە دەخاتەوە ژێر رووناکی و دەیان ژیێنێتـەوە، کـە لـە پـشت هـەموو پێکهاتـە و هەڵکەوتێکی سیاسییەوەن. چـونکە یـەکێتی و یـەکگرتن هـەردەم بـە توندوتیـژی جـێ بـەجێ دەکـرێ. یـەکگرتنی فرەنـسای بـاکوور و فرەنـسای باشـوور، دوای کوشـتار و تۆقاندنێکی بەردەوام دروست بوو، کە سەدەیەك درێژەی کێشا. شـای فرەنـسا، ئەگـەر بتـوانم بیلـێم، نموونـەی کەسـێکی ئایـدیالی جـێگیر و درێژخایەنـە و بەرجەسـتەکاری پوختەترین یەکێتی ناسیۆنالیزمییە، بەڵام، کـە لـە نزیکـەوە سـەرەنجی دەدەینـێ، ئـەو پرێستیژ و مەزنینەی هەیبوو دۆڕاندوێتی، ئەو نەتەوەیـەی دروسـتی کـرد لەعنـەتی لێ کرد، ئەمڕۆش، تەنیا رووناکبیرەکان دەزانن، نرخی چی بوو و چی کرد.

لە بنچینەدا بە هۆی جیاوازی / دژایەتی -Contrasteی نـاکۆکی و دژایەتییـەوە ئەم قانونە گەورانەی مێژووی ئەورووپای رۆژئاوا ناسك دەبن. لـەو کارنامـە و پـڕۆژەی، کە شای فرەنسا، بەشێکی بە هۆی ستەمکاری خۆی و بەشێکی بەهۆی عەدالـەتخوازیی

خۆی بە شێوەیەکی ئەوەندە جوان گەیاندییە سەر، بە بەراورد لەگەڵ فڕەنسا زۆر لە وڵاتان تێیدا سەرنەکەوتن.

لە ژێر تاجی سان ئێتیەن (ئاینزای ئۆرتۆدۆکس — وەرگێڕ) ماگیار (هەنگارییەکانی ئەمڕۆ یان مەجەرەکان، وەرگێڕ) و سلاڤەکان توانیان تایبەتمەندی و جیاوازی خۆیان بپارێزن، هەروەکو پێش هەشت سەد ساڵ مابوونەوە و نەگۆڕابوون. ئەگەرچی ئەوان لە ناو خۆیان ناکۆك بوون لەگەڵ یەکتری، خانوادەی شاهانەی هەبسبۆرگ هەوڵی نەدا بیان توێنێتەوە، بەڵکو بە پێچەوانەوە پارێزگاری کردن. لە هەرێمی بۆهێم (چێکی ئەمڕۆ- وەرگێڕ) چێك و ئەڵمانەکان بێ تێکەڵاوبوون و توانەوە لە ناو یەکتری، وەکو تێکەڵاونەبوونی ئاو و رۆنی ناو پەرداخێك مابوونەوە. سیاسەتی تورك (عوسمانی، وەرگێڕ) لە جیاکردنەوەی نەتەوەکان لە رێگای ئاینەوە، ئەنجامی زۆر خراپ و خەتەری لێ کەوتەوە، رۆژهەڵاتی بە جاری رووخاند. بۆ نموونە شارێکی وەك سالونیك یان ئیزمیر، کە پێنج شەش کۆمۆنیتەی (گرووپی ئیتنیکی جیاواز- وەرگێڕ) جیاوازی تێدا دەژیا، هەر یەکەی یادوەری و بیرەوەریی تایبەت بە خۆی هەبوو بە رادەیەك هیچ پەیوەندییەکیان لە نێواندا نەبوو. لە کاتێکدا ئێمە دەزانین جەوهەری نەتەوەیەك لەوەدا کۆ دەبێتەوە، هەموو تاکەکانی هەست بکەن زۆر شتیان هەیە کە بە یەکەوەیان دەبەستێتەوە، زۆر شتی تریشیان هەیە کە بە یەکەوە لە بیری دەکەن. ئەمڕۆ هیچ هاووڵاتییەکی فڕەنسی نازانێ بوورگۆندە، ئالانە، تایفالە یان ڤیزیگۆتە. هەموو هاووڵاتیەکی فڕەنسی دەبێ بیرتێلۆمی لەبیر کردبێ، کە بریتییە لە کوشتاری باشووری فڕەنسا لە سەدەی سیازدەیەم. ئەمڕۆ، لە فڕەنسا دە خێزانت دەست ناکەوێ بتوانێ بەڵگەی روونی نەژادی خۆی پیشان بدا. لەمەش زیاتر، هەر ئەم بەڵگانەش بە شێوەیەکی گشتی ناتەواون بەرامبەر ئەو هەموو تێکەڵبوونە و چوونەناویەکەی پاشان روویان داوە، کە دەتوانن هەموو سیستەمێکی جینیالۆجی وەچەناسی (رەچەڵەکناسی) تێکبدەن.

کەواتە نەتەوەی نوێ و مۆدێرن ئەنجامێکی مێژووییە بە هۆی زنجیرەیەك کردە دروست دەبێ، کە هەمووی بە یەك ئاراستەدا دەڕۆن. هەندێ جار یەکێتی بە هۆی خانوادەیەك دروست دەبێ وەك لە نموونەی فڕەنسادا دەردەکەوێ، هەندێ جاریش بە هۆی ئیرادەی راستەوخۆی هەرێمەکان خۆیان وەك نموونەی هۆڵەندا و سویسرا و بەلژیك،

هەندێ جاریش بە هۆی گیانێکی گیان، ئەقڵ، رۆح - Esprit ی گشتییەوەیە، وەك لە رێگای لە ناوبردنی نازوفیزی فیۆدالی لە ئیتالیا و ئەلمانیا دواتر بە ئامانج گەیشت. هەردەم هۆکارێکی قووڵ سەرۆکایەتی یان سەرپەرشتی دروستبوونی ئەم نەتەوانەی کردووە. لە حاڵەتی لەم جۆرەدا، پرەنسیپەکان بە شێوەیەکی زۆر چاوەڕوان نەکراو دەردەکەون. بە چاوی خۆمان بینیمان چۆن، ئیتالیا بە هۆی شکان و ژێرکەوتنەکانییەوە یەکی گرتەوە، تورکیاش (دەوڵەتی عوسمانی- وەرگێڕ) بەهۆی سەرکەوتنەکانییەوە رووخا. هەموو شکانێك ئیتالیای بەرەو پێشەوە بردووە، هەموو سەرکەوتنێکیش تورکیای (دەوڵەتی عوسمانی- وەرگێڕ) بەرەو لە ناوچوون بردووە. چونکە ئیتالیا نەتەوەیە بەڵام تورکیا (دەوڵەتی عوسمانی- وەرگێڕ) لە دەرەوەی ئاسیای بچووك (رۆژئاوای تورکیای ئەمڕۆ- وەرگێڕ) نەتەوە نەبووە. شکۆمەندی و مەزنیی فرەنساش دەگەڕێتەوە بۆ شۆڕشەکەی، کە بانگی ئەوەی دا نەتەوەیەکی سەربەخۆ هەیە. لەم رووەوە لاساییشمان بکەنەوە رەنگە شتێکی خراپ نەبێ. پرەنسیپی نەتەوەکان هەمان ئەو شتانەی خۆمانن. بەڵام نەتەوە چییە ؟ بۆچی هۆڵەندا نەتەوەیە، بەڵام هانۆڤەر و هەرێمی پارێم نەتەوە نین؟ فرەنسا چۆن پێ لە سەر ئەوە دادەگرێ ببێتە نەتەوەیەك، لە کاتێکدا ئەو پرەنسیپانەی دروستی کردوون بزربوونە؟ چۆن سویسرا، کە لە سێ زمان و سێ نەژاد پێکهاتووە بە نەتەوە دادەنرێ کەچی هەرێمی تۆسکان (ئیتالیا- وەرگێڕ)، کە خەڵکێکی تێکەڵاو و لێك نزیکی هەیە نەتەوە نییە ؟ لەبەرچی ئوتریش (نەمسا- وەرگێڕ) دەوڵەتە بەڵام نەتەوە نییە ؟ پرەنسیپی نەتەوەیی جیاوازی چی لەگەڵ پرەنسیپی نەژادەکاندا هەیە؟ ئەمانەن ئەو خاڵانەن، کە یەکێکی بیرمەند هەوڵ دەدا لە سەریان بگیرسێتەوە بۆ ئەوەی لەگەڵ خۆی بگونجێ. بێگومان کێشەکانی جیهان بەم جۆرە لێکدانەوە چارەسەر نابن، بەڵام مرۆڤە خاوەن ئەزموونەکان لەم بارەیەوە دەیانەوێ هەندێ هۆکار بدۆزنەوە و شتەکان و روانینە رووکەشەکان تێکەڵ بکەن.

بەشی دووەم

بە گوێرەی روانینی هەندێ لە تیئۆریناسانی بواری سیاسی، نەتەوەیەك، پێش هەموو شتێك خێزانێکە یان لە خێزانێکەوە، خانوادە، بنەماڵە، خێزان، بنەماڵە -Dynastie هاتووە ئەم خێزانەش سەرۆکایەتی داگیرکردن (فتح -Conquête) یکیان کردووە. سەرەتا تەنیا وەرگیراوە پاشان لە لایەن کۆمەلانی خەلکەوە لە بیرکراوە.

بە گوێرەی ئەم روانینە سیاسییەی سەرەوە، گردبوونەوە و یەکگرتنی هەرێمەکان، بە هۆی خێزانێکەوە، لە رێگای شەڕ و شۆڕ و ژنخوازی و رێککەوتنەکانیان، لەگەڵ ئەو خێزانە کۆتایی پێ دێ، کە دروستی کردووە. زۆر راستە، کە زۆربەی نەتەوە مۆدێرنەکان لە رێگای خانوادەیەکی فیۆدالەوە دروست بوون، کە پەیوەندی بنچینەییان بە خاکەوە هەبووە، ئەمەش وەك ناوکێك بووە بۆ دروست کردنی سەنترالیزاسیۆنێك (مرکزیە)، (رێنان لەم خاڵەوە مەبەستی ئەوەیە، کە هەندێ یەکگرتن و کۆبوونەوە لەسەر خاك و بەرهەم هێنان و پەیوەندی ماددی دروست دەبێ، نەك پەیوەندی خوێن، کە پێچەوانەی ئەمەیە، - وەرگێڕ) سنوورەکانی فڕەنسا وەك نەتەوەیەك لە ساڵی ١٧٨٩ نە هیچی سروشتی بوو، نە پێویستیش بوو. ئەو زۆنە گەورەیەی، کە خانوادەی کاپێتی خستییە سەر سنووری تەسکی رێککەوتننامەی ڤێردوون دەسکەوتی تایبەتی ئەو خانوادەیە بوو. (رێککەوتننامەی ڤێردوون لە ساڵی ٨٤٣ زایینی بوو، کە ئیمپراتۆریای کارلۆڤانگییەنی کردە سێ بەشەوە کە فڕەنسا و ئەلمانیا و ئیتالیای ئایندەی لێ دروست بوو. وەرگێڕ).

لە سەردەمی دەست بەسەرداگرتنی خاك و ولاتان، (مەبەستی رێنان لە سەدەکانی ناوەڕاستە. وەرگێڕ) هیچ روانینێکمان بۆ سنووری سروشتی و مافی نەتەوەکان و ئیرادەی هەرێمەکان نەبوو. یەکبوونی ئینگلستان و ئایرلەندا و سکۆتلەندیا بە هۆی خانوادەیەکەوە بوو. ئیتالیاش، کە ئەوەندە دواکەوت ببێتە نەتەوەیەك، پێش ئەم سەدەیەی ئێمە، هیچ کامێکیان خۆیان نەکردە ناوەندی یەکگرتن. شتێکی سەیرە، لە دورگەیەکی تاریکی وەك ساردێنیا، کە خاکێکی بە ئاستەم ئیتالییە، ناونیشانی پاشایەتی ئیتالیای لێوەبێ. هۆلەندا، کە خۆی خۆی دروست کرد، هەڵبەت بە هۆی

بڕیاردانێکی ئازایانەی ڕێککەوتنی ژنخوازی لەگەڵ مالباتی ئۆرانژ -Orange بوو، بێگومان ئەم یەکگرتنەش لەو ڕۆژەوە، کە هاتۆتەدی خۆ لە خەتەردانێکی گەورە بوو.

بەڵام قانونێکی لەم جۆرە، شتێکی رەهایە ؟ نەخێر. سویسرا و ولاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا، کە لە ڕێگای کۆبوونەوە و یەکگرتنی کۆمەڵە خەڵکێکی تێکەلاو دروست بوون، لە بنچینەی دروستبوونیان هیچ خێزان و بنەماڵەیەك نییە . لێرەوە لە بارەی ئەوەی پەیوەندی بە فڕەنساوە هەیە نادوێم، بۆ ئەمە دەبێ نهێنییەکانی ئایندە بزانین. تەنیا ئەوەندە دەڵێم، کە ئەو پاشایەتییە گەورەیەی فڕەنسا، ئەوەندە ناسیۆنالێکی بەرز بوو، بۆ ڕۆژی دوای رووخانی پاشایەتی توانی لە سەر پێیەکانی خۆی بووەستێ. پاشان سەدەی هەژدەیەم هەموو شتێکی گۆڕیبوو. دوای کۆمەڵێك سەردەمی پڕ لە نشووستی مرۆڤ گەڕابووەوە بۆ گیان و ئەقڵی بەرایی، بۆ ڕێز لە خۆگرتن، بۆ بیرکردنەوە لە مافەکانی. وشەی وەك نیشتمان و هاوولاتی ماناکانی خۆیان وەرگرتبووەوە. بەم جۆرە، زۆر سەخت لە ناو مێژوو تەواو بوو و گەیشتە ئامانج، پڕۆسەیەك، کە دەشێ لە فیزیۆلۆجیدا بە ئۆپەراسیۆنێك بیچوێنین پێناسنامەی یەکەمی کەسێك زیندوو بکەیتەوە، کە مێشك و دڵیان دەرهێنابێ.

کەواتە دەبێ دان بەوەدا بنێین، کە دەشێ نەتەوەیەك لە بنچینەی دروست بوونیدا بنەماڵە و خێزانێك نەبووبێ. هەروەها نەتەوەیەك لە ڕێگای خێزانێك یان بنەماڵەیەکەوە دروست بووبێ، خۆی لەم بنەماڵە جیابکاتەوە بێ ئەوەی لە ناوبچێ و نەمێنێ. پرەنسیپە کۆنەکان، کە تەنیا حسێب بۆ مافی میرەکان دەکەن چیتر بایەخیان نامێنێ و دەستیان پێوە ناگیرێ، چونکە لە مەودوا بێجگە لە بنەماڵە و خێزان، مافی نەتەوە و ناسیۆنال هەیە. ئەم مافی ناسیۆنالە لەسەر چ پێوەرێك دروست دەبێ ؟ بە چ نیشانەیەك دەیناسینەوە ؟ بە چ کردەیەکی بەرجەستە ئاوەژوو دەبێ یان لە بار دەبرێ ؟

یەکەم: لە بارەی نەژادەوە زۆر کەس بە دڵنیاییەوە دەڵێن: دابەشکردنە دەسکردەکان، کە ئەنجامی پەیوەندی فیۆدالێن، ژنخوازی لە نێوان میرەکان، کۆنگرەی دیپلۆماتەکان، هەموو ئەمانە کۆنن و سەردەمیان بەسەر چووە. ئەوەی، کە بە توندوتۆڵی و چەسپاوی دەمێنێتەوە، نەژادی خەڵکەکانە. ئەمەیە مافێك دروست دەکات و شەرعییە. خێزانی جەرمەنی کۆمەڵە خێزانی جەرمەنی، بە پێی ئەو تیئۆرەی

باسی دەکەم، مافی ئەوەی هەیە ئەندامە پەرت و بڵاوەکانی جەرمەنیزم بگرێتە خۆی هەتا ئەگەر ئەو ئەندامانە داواش نەکەن بێنەوە ناو جەرمەنەکان. مافی جەرمەنیزم لەسەر هەرێمێکی دیاریکراو زۆر بە هێزترە وەك لە مافی دانیشتوانی ئەو هەرێمە لە سەر خۆیان. بەم جۆرە لێرەوە ئێمە چەشنە مافێکی بنچینەیی و بەرایی دروست دەکەین هاوتای مافی پاشاکان بێ بەرامبەر بە مافی خودایی. (چونکە پاشاکان لە کۆندا دەسەڵاتی خۆیان بە دەسەڵاتێکی خودایی دادەنا یان وەك نوێنەری خودا خۆیان دەناساند — وەرگێڕ) لەم رووەوە ئێمە جەوهەرێکی ئیتنۆگرافی دەدەینە پاڵ پرەنسیپی دروستبوونی نەتەوەکان. ئەمەش گەورەترین هەڵەیە، ئەگەر ئەمە بهاتبایە باڵادەستی وەرگرتبایە، شارستانیی ئەورووپی لە ناو دەچوو. چەند پرەنسیپەکانی نەتەوە دروست و شەرعین، هێندەش مافی بنچینەیی و بەرایی نەژادەکان تەسك و پڕ لە خەتەرن بۆ پێشکەوتنی دروست و پوختە.

لە ناو خێڵ و شارە کۆنەکانی سەردەمی کۆن -Antiquité، دەزانین، کردەوە و مەسەلەی نەژاد گرینگی پلە یەکی هەبوو. خێڵ و شارەکۆنەکانی سەردەمی کۆن تەنیا درێژبووەوەی خێزان بوون. لە سپارت و ئاتێنی کۆن، تەواوی دانیشتوان بە پلەی دوور و لێك نزیك خزمی یەکتر بوون. هەمان شت لە ناو بەنی ئیسرائیل هەبوو، ئەمڕۆ هەمان شت لە ناو خێڵە عەرەبەکان دەدۆزینەوە. لە ئاتێن و سپارت و بەنی ئیسرائیل، دەگوازینەوە بۆ ئیمپراتۆریای رۆمانی. هەڵکەوتەکان لێرەوە تەواو جیاوازن. ئیمپراتۆریای رۆمانی بە فاکتەری توندوتیژی دروست بوو، پاشان بە هۆی فاکتەری بەرژەوەندی مایەوە و درێژەی بە خۆیدا، ئیمپراتۆریای رۆمانی خاکێکی بەرین و فراوانی هەبوو، لە شار و هەرێمێکی زۆر پێکهاتبوو، کە تەواو لێك جیاواز بوون، هەر ئەم پێکهاتنە جیاوازە خۆی گەورەترین لێدان بوو لە بیری نەژاد. مەسیحییەت (کریستیانیزم)یش بە خۆی و خاسییەتە گەردوونی و رەهاکەی، چالاکانەتر لە پشت جێگیرکردن و قووڵ کردنەوەی ئەم بیرەی خۆی بوو. مەسیحییەت پەیماننامەیەکی تایبەت لەگەڵ ئیمپراتۆریای رۆمانی دەبەستێ، سەرەنجام بە کاریگەری ئەم دوو لایەنە جیاوازەی ناهاوتای یەکتر، کە بوونە هۆی دروست بوونی یەکگرتن، هۆکاری ئیتنۆگرافیی (نەژاد — وەرگێڕ) فەرمانڕەوایی لە ژیانی مرۆڤ و پەیوەندییەکان بۆ چەندان سەدە بە لاوەنرا. هێرشی بەربەرەکان، سەرەڕای رواڵەتی تایبەتییان،

هەنگاوێکی دیکە بوو بەو ئاراستەیەدا، واتە نەمانی فەرمانڕەوایی و کاریگەری نەژاد. پارچە پارچە بوون و دابەشبوونی مەملەکەتی بەربەر هیچ خاسییەتێکی نەژادی نەبووە. ئەم کێشەیە لە ڕێگای بە کارهێنانی هێزەوە چارەسەر کراوە، یانیش بە هۆی چەشە و ئارەزووی داگیرکەران خۆیان. نەژادی ئەو خەڵکەی پێیان دەگەیشتن بۆ ئەوان هیچ نرخێکی نەبووە. شارلەمان هەمان شتی ڕۆما، ئیمپراتۆریای ڕۆمانی کردبووی، ئەو بە شێوازی خۆی کردبییەوە، ئیمپراتۆریایەکی بێ نموونەی دامەزراند، کە دانیشتوانەکەی لەنەژادی جیاجیا پێکهاتبوون. ئیمزاکارانی ڕێککەوتننامەی ڤێردون لە (٨٤٣ ز — وەرگێڕ) بە ئارامی و بێ هەڵچوون هەردووو سنوورییان لە باکوورەوە بۆ باشوور کێشا، بێ ئەوەی دووچاری ڕاڕایی و نیگەرانی نەژادی ئەو خەڵکانە بن، کە لە ڕاست و چەپی ئەو سنوورانە دادەنیشتن. جوولە و بزووتنی سنوورەکان، کە لە کۆتایی سەدەکانی ناوەڕاست دەستی پێکرد، هیچ کارێکتەرێکی ئیتنۆگرافی نەبوو. ئەگەر ئەو سیاسەتەی، کە بنەماڵەی کاپێتی بە کاری دەهێنا تا ڕادەیەك دەستی هەبووبێ لە کۆکردنەوەی خاکی کۆنی گۆل لە ژێر ناوی فڕەنسا، ئەمە هۆیەك نەبوو وەك ڕێبەدیکردن بگیرێتەبەر بۆ ئەوەی ئەو وڵاتانە لە ژێر ئەم ناوە یەکبگرن. وڵاتی دۆفینێ و برێس و پرۆڤانس و فرانش کۆنتێ، رابردووی نەژادی هاوبەشی خۆیان بە بیر نەدەهاتەوە. هەموو هۆشیارییەکی گۆلوایەکان لە سەدەی یانزەیەمی زایینی لە ناوچوو، ئەمڕۆش تەنیا لە ڕوانگەیەکی پسپۆڕییەوە هەست بە کارێکتەری کەسایەتیی گۆلواییەکان دەکەین.

کەواتە، فاکتەری ئیتنۆگرافی (نەژادی — وەرگێڕ) ڕۆڵێکی ئەوتۆی نەبووە لە دروست بوون و پێکهاتنی نەتەوە مۆدێرنەکان، فڕەنسا لە سێلت و ئێبیری (نیمچە دورگەی ئیسپانیا و پۆرتوگال پێی دەگوترێ ئێبیریا — وەرگێڕ) و جەرمەنی پێکهاتووە. ئەڵمانەکان لە نەژادی جەرمەنی و سێلتی و سلاڤەکان پێکهاتوون. بەڵام ئیتالیا وڵاتێکە فاکتەری ئیتنۆگرافی (نەژادی — وەرگێڕ) گەورەترین گومانی لێ دەکرێ، چونکە دانیشتوانەکەی لە ئێتروسکی و پلێزاژ و یۆنانی پێکهاتوون، بێجگە لە توخم و نەژادی دیکە، کە لە تێکەڵاوییەکی زۆر ئاڵۆز و تێکچڕژاو پێکهاتوون. دانیشتوانی دورگەکانی بریتانیاش، بە گشتی لە تێکەڵاوییەکی خوێنی سێلتی و جەرمەنی پێکهاتوون، کە ناسینەوەیان کارێکی سەختە.

راستی ئەوەیە، کە نەژادی پاك بوونی نییە و دامەزراندنی سیاسەتیش لەسەر بنچینەیەکی نەژادی و ئیتنۆگرافی وەك ئەوە وایە لەسەر زەمینەیەکی وەهمی و خەیاڵی پەیڕەو بکرێ. دانیشتوانی وڵاتانی مەزنی وەك ئینگلستان و فەڕەنسا و ئیتالیا، خوێنێکی گەلێك زۆر تێکەڵاویان هەیە. ئایا ئەڵمانیا لەم رووەوە تایبەتمەندی خۆی هەیە؟ ئایا وڵاتێکی جەرمەنی پاك بوونی هەیە؟ ئەمە لە خەیاڵ و وەهم زیاتر نییە ! هەموو باشووری ئەو وڵاتە گۆلوایین. هەموو خۆرهەڵاتی ئەو وڵاتە، لە ئەلپ —ەوە بگرە سلاڤن. ئەو پارچانەی، کە دەمێنێتەوە بە راستی هەروەکو دەڵێن لە نەژادێکی جەرمەنی پاکن؟ لێرەوە ئێمە سەروکارمان لەگەڵ ئایدیایەکە، کە دەبێ روونترین خوێندنەوەی بۆ بکەین و پێشگیری لە تێنەگەیشتنەکان لەم بارەیەوە بکەین. گفتوگۆ لە بارەی نەژادەوە کۆتایی نایێ، چونکە وشەی نەژاد بە دوو جۆری زۆر جیاواز لە لایەن مێژوونووسە فیلۆلۆگەکان و ئەنترپۆلۆجیستە فیزیۆلۆجیستەکان لێکدراوەتەوە. (رێنان لە وتارێکی دیکە بە ناوی: "ئەو خزمەتانەی فیلۆلۆجی پێشکەشی بە زانستە مێژووییەکان کردووە"، بە درێژی لەم بارەیەوە دواوە، کە لە بوولتەنی "کۆمەڵەی زانستی فەڕەنسا" لە ١٠ مارسی ١٨٧٨ بڵاوبۆتەوە- وەرگێڕ). نەژاد لە روانگەی ئەنترۆپۆلۆجیستەکان هەمان مانای -Zoologie زانستی لێکۆڵینەوە لە جۆر و چەشن و رەچەڵەکی گیانداران، (دەشێ بڵێین گیاندارناسی یان گیانەوەرناسی — وەرگێڕ) کە بنەمای تەواوی خزمایەتی خوێن دیاری دەکا. بەڵام لێکۆڵینەوە لە زمان و مێژوو ناچێتەوە سەر هەمان دابەشکردن و خوێندنەوەی فیزیۆلۆجیدا. وشەی وەك: براکیسێفال -Brachycéphales و دۆلیکۆسێفال -Dolichocéphales، (یەکەمیان لە لێکۆڵینەوەی فیزیۆلۆجیدا بە مانای کەللەی خڕ و پان و بەرین دێ، دووەمیان بە مانای کەللەی درێژ دێ — وەرگێڕ) لە مێژوو و فیلۆلۆجی هیچ شوێنێك و مانایەکیان نییە . لە ناو گرووپی مرۆیی، کە زمانی دروست کردووە، هەروەها، کە دیسیپلینی ئاریایی دروست کردووە، پێشتر براکیسێفال و دۆلیکۆسێفال هەبووە. دەبێ هەمان حسێب بۆ ئەو گرووپە سەرەتاییەش بکەین، کە زمان و دامەزراوە سامییەکانی دروست کردووە. بە مانایەکی تر، ئەسڵی زوولۆجی (فیزیۆلۆجی — وەرگێڕ) مرۆڤایەتی، گەلێك زۆر کۆنتر و لە پێشترە لە ئەسڵی کولتوور و شارستانی و زمان. گرووپە سەرەتاییە ئارییەکان، سامیەکان، تورانیەکان هیچ جۆرە پێکچوونێکی فیزیۆلۆجی هاوبەش لە نێوانیان

نەبووە. ئەم گرووپانە کردەی مێژووین، کە لە سەردەمێك روویـان داوە، دەتـوانین بلـێین پێش پانزە یان بیست هەزار ساڵ، بەڵام نەژادی زوولـۆجی مرۆڤایـەتی لـە نـاو تـاریکی مێژووی مرۆڤدا بزرە.، کە لە روانگەی فیلۆلـۆجی و مێژووناسـییەوە دەگـوترێ نـەژادی جەرمەنی، بە دڵنیاییەوە مەبەست لەمە بـوونی خێزانێکـی دیـاریکراوە لـە نـاو جـۆری مرۆڤ. بەڵام مەبەست لەم خێزانە، خێزانێکە بە مانـا ئەنترۆپۆلۆجییەکـەی؟ نـەخێر، بـە دڵنیاییەوە. دەرکەوتنی تایبەتمەندی جەرمەنی لە مێژوودا دەگەڕێتەوە چەند سەدەیەکی کەم پێش کریست. مەسیح پێدەچێ ژەرمەنەکان ئـەو سـەردەمە هـەر لـە نـاو خـاکیش دەرنەچووبن. پێش ئەمە، لەگەڵ سلاڤەکان لە ناو کۆمەڵـە خـەڵکانی دیـاری سیتەکان -Scythes تواونەتەوە، تایبەتمەندی جیاوازی خۆیان نەبووە. بـەڵام ئـەو جـۆرەی چەشـنە مرۆڤەی، کە بە پێچەوانەی باو دەگوترێ نەژادی ئەنگلۆسەکسۆن، ئەمـەیان نـە برۆتـۆن ـــی سـەردەمی چـار قەیـسەر -Cesar ن، نـە ئەنگلۆسەکـسۆنی هەنگیـستەکانن -Hengist، نە دانیمارکییەکانی کنـوت — ن Knut، نـە نۆرمانـدی سـەردەمی گیـۆمی مـەزنن Guillaume le Conquérantداگیرکـەر ، بـەڵام ئـەنجامی هـەموو ئەمانـەن. فرەنسییەکان نە گۆلواییەکانن، نە فرانك —ەکانن، نە بوورگۆنـدی —یـن. ئەمانـەن، کـە لەو مەنجەڵە دەرچوون، کە بە سەرۆکایەتیی پاشـای فڕەنـسا هـەموویان بـە یەکـەوە لـە نەژادی جۆربەجۆر پێکهاتوون. دانیـشتوانی جێرشـی یـان گێرنێـسی لـە رووی بنەچـەوە هیچ جیاوازییەکی لەگەڵ خەڵکی نۆرماندی رۆخـەکانی ئەوبـەر، کـە هاوسـێیی یـەکترن نییە . لە سەدەی یانزەیەمەوە، تیژترین و وردبینترین چاو نەیتوانیوە لە هەردووو رۆخی دەریـای بەرامبـەر یـەك سـادەترین جیـاوازی بـەدی بکـا. رووداوی بـچووك و ناچـیزە، وایانکردووە، کە فیلیپ ئۆگوست ئەم دوورگانە لەگەڵ تەواوی نۆرماندی داگیرنـەکا. لـە ئەنجامی لێك جیابوونەوە و دوورکەوتنـەوە لـە یـەکتری بـۆ مـاوەی حـەوت سـەد سـاڵ، دانیشتوانی هەردووو لا، نەك هەر بە یەکتری بوونە بێگانە، بەڵکو تـەواو بـە یـەکتریش نەچـن. نـەژاد، هـەروەکو ئێمـە، مێژووناسـان تێیدەگـەین، شـتێکە دروسـت دەبـێ و هەڵدەوەشێتەوە. لێکۆڵینەوە لە نەژاد بابەتێکی سەرەکییە بـۆ زانایـان، کـە خۆیـان بـە مێژووی مرۆڤایەتییەوە خەریك دەکەن. نەژاد لە سیاسەتدا پـەیڕەو کردنـی نییـە . ئـەو هۆشیارییە سروشتییەی، کە دەستی هەبووە لە داڕشتنی نەخشەی ئەورووپا، مەسـەلەی

نەژادی لە بەرچاو نەگرتووە، سەرەنجام نەتەوە یەکەمەکانی ئەورووپا ئەو نەتەوانەن، کە بە گشتی لە خوێن و نەژادێکی تێکەڵاون.

مەسەلەی نەژاد، کە لە سەرەتادا کردەیەکی بنچینەیی و بایەخدار بوو، رۆژ بە رۆژ ئەم بایەخ و شوێنەی خۆی بزر دەکا. مێژووی مرۆڤ جیاوازە لە گیانەوەرناسی -Zoologie. نەژاد هەموو شتێك نییە ، هەروەکو چۆن لە لای گیانەوەرانی بخۆر -Rongeur و چنگدارەکان Felin هەیە، مافی ئەوەمان نییە بچین لە دونیا بگەڕێین و دەست لە سەر و کاژەلاکیان بدەین و بلێین: "تۆ لە خوێنی ئێمەی، تۆ هی ئێمەی"، لە دەرەوەی خاسییەتی ئەنترۆپۆلۆجی، ئەقڵ و عەدالەت و راستی و جوانی هەن، کە هەموویان یەك شتن لە لای خەڵك. سیاسەتێك لە سەر بنچینەی ئیتنۆگرافی دامەزرابێ جێگای دڵنیایی نییە . ئەمڕۆ دژی ئەوانی تر بە کاری دەهێنێ، سبەی بۆ دژایەتیی خۆت هەڵدەگەڕێتەوە. ئایا ئەمە راستە، کە ئەڵمانەکان ئەوەندە ئاڵای ئیتنۆگرافییان بەرزکردبێتەوە، سبەی سلاڤەکان نەیەن ناوی گوندەکانی هەرێمی ساکس و لۆزاك لە لایەن خۆیانەوە شی نەکەنەوە و بە دوای پاشماوەی ڤیلتز و ئۆبۆتریت —ەکان نەگەڕێن، حسێبی هەموو ئەو کوشتار و بە کۆمەڵ خەڵك فرۆشتنەی ئۆتۆنەکان لە دژی باپیرانیان کردیان ساغ نەکەنەوە ؟ بۆ هەموو لایەك باشترە بزانین لە بیری بکەین.

من ئیتنۆگرافییم خۆشدەوێ، زانستێکە سوودێکی ناوێزەی هەیە، بەڵام چونکە خۆم دەمەوێ بە تەنیا و سەربەخۆ وەك زانستێك وەریگرم، دەمەوێ بێ تێکەڵکردن بێ لەگەڵ سیاسەت. لە بواری ئیتنۆگرافی، هەروەك لە هەموو بوارێکی لێکۆڵینەوە، سیستەم دەگۆڕێ. ئەمەش مەرجی پێشکەوتنە. سنووری دەوڵەتان هەردەم بە گوێرەی بزووتن و جوولەی زانستەکان دەگۆڕێ. نیشتمانپەروەری پشت بە تێگەیشتن و چارەسەرێکی کەم و زۆر ناکۆك -Paradoxal دەبەستێ. دێن و لە نیشتمان پەروەرێك دەپرسن ئێوە هەڵەن، خوێنی خۆتان بۆ ئەم مەسەلەیە دەرێژن، وا هەست دەکەن ئێوە سێلت — ن، نەخێر، ئێوە بە هەڵەدا چوون، ئێوە جەرمەنین. پاشان، دە ساڵێ دواتر، دێن و پێت دەڵێن ئێوە سلاڤن. بۆ ئەوەی زانست نەشێوێنین وەڵامی ئەم پرسیارە نادەینەوە، کە پەیوەندی بە کۆمەڵێك بەرژەوەندییەوە هەیە. لەمە دڵنیاین کە، ئەگەر وەڵامدانەوەی ئەم پرسیارە بە دیپلۆماسیانە بێ پڕ لە بەڵگە بێ، رووبەرووی

موجامەلەیەك دەبینەوە، کە وەك هەڵە خۆی دەنوێنێ، سەرەنجام باشترە: زۆر بە سادەیی داوای هەقیقەتی لێ بکەین.

دووەم: ئەوەی تا ئێستا لە بارەی نەژادەوە وتومانە، دەبێ لەربارەی زمانیش بیلێین. زمان داوامان لێ دەکات لە سەری بگێرسێینەوە، لەمەش ناچارین. وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا و ئینگلستان و ئەمریکای ئیسپانی (ئەمریکای باشوور یان لاتینی —وەرگێڕ) و ئیسپانیا، هەمان زمان بەکار دەهێنن، بەڵام یەك نەتەوەش نین. بە پێچەوانەوە، دەبینین سویسرا نموونەیەکی گونجاوە، چونکە بە رەزامەندی لایەنە جیاوازەکان دروست بووە، ئەمەش سێ یان چوار زمان دەگرێتەوە. لە مرۆڤدا شتێکی بالاتر لە زماندا هەیە، ئەمەش ئیرادەیە، ئیرادەی سویسرا بۆ یەکگرتن، سەرەڕای جیاوازی زمان، کردەیەکی زۆر گرینگترە وەك لە پێکچوونێك، کە زۆربەی جار لە ڕێگای تێکدان وەرگیراوە.

خاسییەتێك لە فەرەنسادا هەیە، کە دەبێ شانازی پێوە بکا، ئەمەش بریتییە لەوەی، کە فەرەنسا هەرگیز هەوڵی نەداوە یەکگرتنی زمان بە هۆی ئیجبارکردن و زۆرکردن وەرگرێ. ئایا ناتوانین لە ڕێگای زمانە جیاجیاکانەوە هەمان سۆز و هەمان بیرکردنەوەمان هەبێ و هەمان شتمان خۆشبووێ ؟ پێش ئێستا باسی نەگونجانی پشتبەستن بە سیاسەتی ئیتنۆگرافیمان لە سەر ئاستی جیهانی دەکرد، دەبێ هەمان لێکدانەوە و پشت نەبەستنمان هەبێ بەرامبەر بە فیلۆلۆجی بەراوردکاری. کەواتە با لێکۆڵینەوەکان لەم بوارانە ئازادی تەواوی گفتوگۆی خۆیان هەبێ و وازیان لێ بێنین. ... ئەو گرینگییە سیاسییەی، کە دەیدەینە زمان لەو روانینەوە دێ، کە ئێمە بۆ زمانمان هەیە وەك ئەوەی زمان نیشانەیەکی نەژاد بێ. ئەمەش هەڵەیەکی زەقە. لە پرووسیا، کە ئەمرۆ تەنیا بە ئەڵمانی قسەی لێ دەکرێ، چەند سەدەیەك پێشتر بە سلاڤی قسەیان لێ دەکرد. وڵاتی گال — ەکان بە ئینگلیزی قسە دەکەن، وڵاتی گۆل و ئیسپانیا بە زمانی سادە و پێشنەکەوتووی ئەلپ لێ لۆنگ دەدوێن، لە میسر بە عەرەبی دەدوێن، لەم بارەیەوە نموونە زۆرە. هەتا لە بارەی بنەچەی ئەمانەشەوە لە کۆندا، پێکچوون و وێکچوونی زمان پەیوەندییەکی بە پێکچوون و وێکچوونی نەژادەوە نەبووە. بۆ نموونە با خێڵی سەرەتایی ئارییەکان Tribu proto-aryenne یان سامییەکان

وەرگرین. لە ناو ئەمانە کۆیلەیان هەبووە بە هەمان زمانی سەردارەکان قسەیان دەکرد، لە کاتێکدا دەبینین زۆرجار کۆیلەکان لە نەژادێکی جیاواز بوون وەك سەردارەکانیان. بە چەشنێکی تر، دابەش کردنەکانی زمانانی هیندوئەورووپی و سامییەکان و ئەوانی تر، بە شێوەیەکی ئەوەندە سەرنج راکێش بە هۆی کاریگەری فیلۆلۆجی بەراوردکاری دروست بووە، بە هیچ شێوەیەك لەگەڵ دابەشکردنە ئەنترۆپۆلۆجیستەکان تێکناکەنەوە. (رێنان تیرەیەکی لە نێوان فیلۆ-لۆجی داناوە بۆ فراوانترکردنی ماناکەی، مانای خۆی و مانای فەلسەفە و ئەقڵ و لۆجیك و مێژووش دەگرێتەوە. وەرگێر) زمان دروستبوونێکی مێژووییە، زۆرکەم شت لە بارەی نەژادی ئەو کەسەی قسەی پێ دەکات پیشان دەدا. لە هەموو حاڵەتێکدا زمان ناتوانێ ئازادی مرۆڤ بە یەکەوە ببەستێتەوە، کە مەسەلەکە دەگاتە ئەو ئاستەی بنەچەی ئەو خێزانە دیاری بکرێ، کە بۆ ژیان و بۆ مردن لەگەڵی یەك دەگرین.

ئەم نرخ پێدانە بەرز و تایبەتە بە زمان وەك هەستیارییەکی یە هێز بۆ نەژاد، خەتەری و نەگونجانی خۆی هەیە.، کە درێژدادڕی تێدا دەکەین، خۆمان لە ناو کولتوورێکی دیاریکراو قەتیس دەکەین و ناوی لێ دەنێین ناسیۆنال: لەم رووەوە ئێمە سنوورێك بۆ خۆمان دادەنێین و دەرگاکان لەسەر خۆمان دادەخەین. ئەو هەوا زۆر و مەزنەی لە سەر زەمینی بەرینی مرۆڤایەتی هەڵی دەکێشین بەجێی دەهێڵین، خۆمان لە ناو زیندانی نیشتمانپەروەری قەتیس دەکەین. هیچ شتێك لەمە خراپتر نییە بۆ ئەقڵ، هیچ شتێك لەمە ترسناکتر نییە بۆ شارستانی. با دەست بەو پرەنسیپە بنچینەییانەوە بگرین، کە مرۆڤ پێش ئەوەی ئەندامی ئەم زمانە یان ئەویتر بێ، یان سەر بەم کولتوورە یان یەکێکی تر بێ، بوونەوەرێکی ئاقڵمەند و ئەخلاقییە. پێش کولتووری فرەنسی، ئەلمانی، ئیتالی، کولتووری مرۆڤایەتی هەیە. تەماشای پیاوە مەزنەکانی سەردەمی بووژانەوە بکەن: نە فرەنسی، نە ئیتالی، نە ئەلمانی بوون. بە هۆی پەیوەندی قووڵیانەوە بە سەردەمی ئەنتیك (کۆن -Antiquité)ەوە، نهێنی پەروەردەی راست و دروستی مرۆڤایەتییان دۆزییەوە، بە گیان و دڵیش دڵسۆزی بوون، سەیربکەن چەند بە جوانی پەیامی خۆیان گەیاندە سەر.

سێیەم: ئاین. ئاینیش بە هەمان شێوە ناتوانێ بنچینەیەکی پڕ و تۆکمە بۆ دامەزراندنی ناسیۆنالیزمێکی مۆدێرن بڕەخسێنێ. لە سەرەتادا ئاین ژیانی سۆسیالی گرووپەکانی پێکدەهێنا یان بریتی بوو لە ژیانی سۆسیالی گرووپەکان. گرووپە کۆمەلآیەتییەکان درێژبووەوەی خێزان بوون. ئاین و مەراسیمەکان، مەراسیمی خێزان بوون. ئاینی ئاتێن، هەر خۆی ئاینزا (مەزهەب)و مەراسیمی ئاتێن بوو، بە هەمان شێوە ئاینزای دامەزرێنەرە میتۆلۆجییەکان و قانوونەکان و نەریتەکانیان بوو. ئەم ئاینزایانە سەر بە هیچ تیۆلۆجییەکی ئایناسی —و- دۆگماتیك عقائدی — باوەڕێکی ئاینی — و نەبوون. ئەم ئاینە بە هەموو مانای پڕی خۆی، ئاینی دەوڵەت بوو. هەر کەسێ ئەم ئاینەی پەیڕەو نەکردبا بە ئاتێنی لەقەڵەم نەدەدرا. بە گشتی ئەم ئاینە بریتی بوو لە نەریتی ئەکرۆپۆلی بەرجەستەکراو. سوێندخواردن و پەیماندان بوو بە مردن لە پێناوی نیشتمان. ئەم ئاینە وەك هاوتای تیرۆپشك یان پەرستنی ئالآ وابوو لەم سەردەمەی ئێمە، بەشداری نەکردن لەم نەریتە وەك ئەوە وابوو لە کۆمەڵی مۆدێرنی خۆمان بەرگی سەربازی لەبەر نەکەی. ئەمەش مانای وابوو ئەو کەسە رایدەگەیەنێ، کە ئاتێنی نییە. لە لایەکی ترەوە، ئەم نەریتە یان ئەم ئاینزایە بۆ ئەو کەسەی ئاتێنی نەبووایە هیچ مانایەکی نەبوو، لە هەمان کات هیچ هاندانێك و زۆرکردنێکیان بەکار نەدەهێنا بۆ ئەوەی بێگانەکان وەربگرن. کۆیلەکانی ئاتێن ئەم ئاینزایەیان پەیڕەو نەدەکرد. بە هەمان شێوە لە سەدەکانی ناوەڕاست لە هەندێ کۆماری بچووك هەمان نەریت و ئاینزا هەبوو. لە کۆماری ڤێنیسیا بە چاوێکی جوان سەیری یەکێکیان نەدەکرد ئەگەر سوێندی بە سان مارك-Saint Marc نەخواردبا، لە کۆماری ئەمالیفیتان-Amalifitainیش بە هەمان شێوە، بە چاوێکی جوان سەیری کەسێك نەدەکرا ئەگەر سان ئەندرێ -Saint Andréی نەخستبایە سەرەوەی هەموو سان-ئەلقەدیسەکانی بەهەشت. پاشان، کە چەوساندنەوە و دیکتاتۆری لە ناو ئەم کۆمەڵگایە بچووکانە سەری هەڵدا، بووبووە دیاردەیەکی ئاسایی و ئەنجامێکی ئەوتۆی لێ نەدەخوێندرایەوە، چونکە وەك ئەوەی لێ هاتبوو چۆن ئەمڕۆ لە کۆمەڵی ئێمە لە کاتی جەژنی لە دایکبوونی باوك پیرۆزبایی لێ دەکەین.

ئەوەی، کە راست و دروست بوو لە سپارت و ئاتێن، دەمێك بوو کۆن و بەسەرچوو بوو لەو مەملەکەتانەی شانشین لە پاش شەڕوشۆڕەکانی ئەسکەندەر سەریان هەڵدا، بە تایبەتی لە ئیمپراتۆریای رۆمانی باوی نەمابوو.

ئەو لە ناوبردن و چەوساندنەوەیەی ئەنتیکۆس ئێپیفان پەیڕەوی دەکرد بۆ ئەوەی رۆژهەڵات بێتە سەرئاینزای ژوپیتێری ئۆلۆمپی، هەروەها ئەوەی، کە ئیمپراتۆریای رۆمانی پەیڕەوی دەکرد بۆ بە دەوڵەتیکردنی ئاینی پڕۆپاگەندە بۆ کراوی خۆی، هەڵەو تاوان و بێ ماناییەکی گەورە بوو. ئەمڕۆ پەیوەندی پێکهاتەکان تەواو روونن. کۆمەڵانی خەڵکی ئایینداری وەك یەك نەماوە. هەر کەسە باوەڕی بە شتێکە و شتێك بە ئارەزووی خۆی پەیڕەو دەکا. ئاینی دەوڵەت نەماوە، دەتوانین فرەنسی، ئینگلیز و ئەلمان بین لە هەمان کات کاتۆلیك و پڕۆتێستان یان ئیسرائیلی بین. پەیڕەوکردنی نەریت و ئاینزا نەماوە. ئاین بۆتە کارێکی تاکە کەسی. پەیوەندی بە هۆشیاریی تاکەوە هەیە. دابەشکردنی نەتەوە لەسەر بنچینەی کاتۆلیك، پڕۆتێستانت بوونی نەماوە. ئاین پێش پەنجا و دوو ساڵ واتە ساڵی ١٨٣٠ ز – و توخمێکی ئەوەندە بینچینەیی بوو لە دروستبوونی بەلچیکا، گرینگی تەواوی خۆی پاراستووە لە ویژدانی هەر یەکێك، بەڵام بەلچیکا بە ساغ و سەلامەتی لەم هاوکێشەیە دەرچوو، چونکە هۆکاری تر هەبوون لە دەست نیشانکردنی سنووری نێوان گەلان.

چوارەم: یەکێتیی بەرژەوەندی. بە دڵنیاییەوە یەکێتیی بەرژەوەندی بابەتی پەیوەندییەکی بەهێزە لە نێوان مرۆڤەکاندا. بەڵام ئایا بەرژەوەندی تا ئەو رادەیە تێری ئەوە دەکات نەتەوەیەکی پێ دروست بکرێ؟ لەو باوەڕەدا نیم. یەکێتیی بەرژەوەندی کۆنترا بازرگانییەکان دروست دەکا، بەڵام لە ناسیۆنالیزمدا لایەنێکی عاتیفی هەیە، لە یەك کاتدا گیان و جەستەیە، (زۆلڤێرێن -Zollverein یەکێتی بەرژەوەندی نابێتە وڵات و نیشتمان. (زۆلڤێرێن: یەکێتی گومرگی ئەلمانی بوو لە سەردەمی پروسیا، گوایە دەستێکی باڵای هەبووە لە یەکگرتنی ئەلمانیا. وەرگێڕ)

پێنجەم: جیۆگرافیا. ئەوەی، کە پێی دەگوترێ سنوورە سروشتییەکان، بە دڵنیاییەوە کاریگەرییەکی گەورەی هەبووە لە دابەشبوونی نەتەوەکان. جیۆگرافیا یەکێ لە فاکتەرە بنچینەییە مێژووییەکانە، رووبارەکان رێبەدی کەری نەژادەکان بوون، چیاکانیش بەربەست. یەکەمیان پشتگیری کاربووە، دووەمیان سنوور دیارخەر بووە لە بزووتنەوە مێژووییەکان. ئایا هەروەکو هەندێ لایەن لەو باوەڕەدان دەتوانین بڵێین لەبەر ئەوەی سنوورەکانی نەتەوەیەك لەسەر نەخشە دیاریکراوە و سەرەنجام ئەم نەتەوەیە مافی ئەوەی هەیە بە پێی پێویستی خۆی دەست بەسەر پارچە زەوی و هەندێ رووبەردا بگرێ بۆ فراوانکردنی سنوورەکان، بۆ ئەوەی بگاتە شاخێك یان رووبارێك، کە هەڵکەوتێکی بە پلەی یەکەم سنوور دیارخەری هەیە؟

لە روانگەی هەڵکەوتێکی لەم جۆرە ئێمە شەرعییەت دەدەین بە هەموو جۆرە توندوتیژییەك. لەبەر ئەوە، ناچارین بڵێین، ئایا ئەمە چیاکان و رووبارەکانن، کە سنوورە سروشتییەکانی نەتەوەیەك دیاری دەکەن؟ شتێکی بەڵگەنەویستە، کە چیاکان خەڵك لێك جیادەکەنەوە و رووبارەکانیش بە یەکیان دەگەیەنێ. پاشان هەموو چیاکان نابنە هۆی لێك جیاکردنەوەی دەوڵەتەکان. کامانەن ئەوانەی لێکیان جیا دەکەنەوە و ئەوانەش، کە لێکیان جیا ناکەنەوە؟ (لە لای رێنان هەندێ جار دەوڵەت بە نەتەوە دێ، هەندێ جاریش جیاوازی لە نێوان ئەم دووە دەکا. وەك لەم نموونەی سەرەوە دیارە— وەرگێڕ)

لە بیارتیسەوە تا تۆرنێیا رێژگەی رووبارێك چییە نادۆزیتەوە هەڵکەوتێکی سنووردیارخەری هەبێ. ئەگەر مێژوو بیویستبایە، لوار و سێن و مۆوز و ئەلب و ئۆدێر (ناوی هەندێ رووبار و شاخن- وەرگێڕ) هەمان خاسییەتی سنووری سروشتی وەك راین — یان دەبوو، کە ئەو هەموو کێشەی بۆ مافە بنچینەییەکانی ویستی مرۆڤەکان مرۆڤ ناوەتەوە. لەم بارەیەوە باس لە هۆکاری ستراتیجی دەکرێ.

راین لەم رووەوە حاڵەتێکی رەها نییە ، راستە بە پێی پێویست لەم بارەیەوە وازهێنان و دەست لێ هەڵگرتن إمتیاز/أعطا -Concession هەبێ. (لێرەوە رێنان ئاماژە بە رووباری راین دەکات لە نێوان فڕەنسا و ئەڵمانیا، کە لێکیان جیادەکاتەوە و هەردەم کێشەی لەسەر بووە-وەرگێڕ). بەڵام پێویست بەوە ناکا ئەم وازهێنان و دەست لێ هەڵگرتنە زۆر دوور برۆن. ئەگەر وانەبێ، ئەو کاتە هەموو خەڵك داوای چارەسەری

سوپایی دەکەن، ئەمەش واتە جەنگی بەردەوام. نەخێر، خاکیش وەك نەژاد نەتەوە دروست ناکا. خاك کۆڵەکە و بنچینەیەك بۆ یەکگرتن و بنیاتنان-Substratum دابین دەکا، زەمینەیەك بۆ خەبات و کارکردن، مرۆڤیش گیان پێشکەش دەکا. مرۆڤ هەموو شتێکە لە دروستبوونی ئەو شتە پیرۆزە، کە پێی دەگوترێ گەل، نەتەوە، میللەت هیچ ماددەیەك لەمە زیاتر تێری ئەمە ناکا. نەتەوە پرەنسیپێکی روحییە، ئەنجامی ئاڵۆزییەکی مێژوویی قووڵە، خێزانێکی روحییە، نەك گرووپێکی دیاریکراو بە هۆی نەخشە و پێکهاتەی خاك.

تا ئێستا باسی هەموو ئەو لایەنانەمان کرد، کە تێری ئەوە ناکەن ئەو پرەنسیپە روحییە دروست بکەن وەك: نەژاد، زمان، بەرژەوەندییەکان، پەیوەندی ئاینی، جیۆگرافیا و چارەسەری سوپایی. کەواتە چیتر ماوە باسی بکەین؟ دوای گوتنی هەموو ئەم شتانەی تا ئێستا بیستووتانە، وا ناکەم گوێگرتنتان درێژە بکێشێ.

بەشی سێیەم

نەتەوە گیانە، پرەنسیپێکی روحییە. دوو شت هەن، کە لە راستیدا یەك شتن، ئەم گیانە، ئەم پرەنسیپە روحییە پێکدەهێنن. یەکێکیان لە رابردووە، ئەویتریان لە ئێستادایە -Present. یەکێکیان بریتییە لە بوونی میراتێکی دەوڵەمەندی بیرەوەری و (الارث والتقالید الماضية) و ئەویتریان رەزامەندی هەنووکەیی و ئارەزووی بە یەکەوە ژیان، ئیرادەی درێژەدان بە پیشاندان و دەستگرتن بەو میراتەی، کە بە شێوەیەکی هاوبەش پێیان گەیشتووە و بۆیان ماوەتەوە. بەڕێزان مرۆڤ شت ئەزبەر ناکات. نەتەوەش وەك تاکەکەس، ئەنجامی رابردوویەکی درێژی رەنج و قوربانی و گۆڕایەڵییە. نەریتی باو و باپیران لە هەموو شتێك شەرعی ترە. ئەرك و رەنجی باوباپیرانە، کە ئەمڕۆ بەم شێوەین. رابردوویەکی پاڵەوانانە، پیاوە مەزنەکان، بوونی شکۆمەندی، مەبەستم لە شکۆمەندی پڕە، ئەمانەن ئەو سەرمایە کۆمەڵایەتییەی، کە بنچینەی

بیری ناسیۆنال و نەتەوە پێکدەهێنن. بوونی شکۆمەندیی هاوبەش لە رابردوو، ئارەزوو و ئیرادەی هاوبەش لە ئێستادا، کردن و بەجێ گەیاندنی زۆر شت بەیەکەوە و هێشتاش درێژەدانی زیاتر بەمە، ئەمانەن مەرجە جەوهەرییەکانی بوون بە گەل. بە رادەی جیاواز ئەو قوربانیانەمان خۆش دەوێن، کە بەخشیومانن، ئەو ئازارانەی چەشتوومانن. ئەو ماڵەمان خۆش دەوێ، کە دروستمان کردوون و بۆ نەوەکانی تر دەیگوازینەوە. سروودی سپارتییەکان گریکی کۆن، کە دەڵێ ئێمە ئەوەین، کە لە رابردوو ئێوە وابوون، ئێمە دەبینە ئەوە، کە ئێوە وابوون بە هەموو سادەییەکی خۆی، دەشێ ببێتە سروودی هەموو نیشتمانێك.

لە رابردوو، بوونی میراتێك لە شکۆمەندی و پەشیمانیی هاوبەش، لە داهاتووش بوونی هەمان پرۆگرام بۆ گەیاندنە سەر و جێ بەجێکردنی. بە یەکەوە ئازار چەشتن و بەختەوەربوون و هیوا خواستن، ئەمانەن، کە نرخییان زۆرترە و باشترە لە بوونی گومرگی هاوبەش و بوونی هەندێ سنوور بە گوێرەی هۆکار و روانینی ستراتیجی. ئەمەیە، کە باشتر تێیدەگەین وەك لە جۆربەجۆری نەژاد و زمان. پێش ئێستا گوتم بە یەکەوە ئازارچەشتن بەڵێ، ئازارچەشتن بە یەکەوە زیاتر یەکخەر و یەکدیگرە وەك لە بوونی شادی و بەختەوەریی هاوبەش. لە راستیدا بۆ یادداشت و بیرەوەرییە نەتەوەییەکان ناسیۆنالەکان کارەسات و ماتەم -Deuils باشترە وەك لە سەرکەوتنەکان، چونکە ئەمەیان ئەرکێك رەپێش دەکا، فەرمانڕەوایی رەنجدانی هاوبەش دەکا. کەواتە نەتەوەیەك بریتییە لە بوونی هاوکارییەکی گەورە، کە بە هۆی هەست و سۆزی پێشکەشکردنی قوربانیدان لە رابردوو و لە داهاتوودا دروست بووە. هەست و سۆزی پێشکەشکردنی قوربانیدان لە رابردوو و ئامادە بوون بۆ پێشکەش کردنی هەمان شت لە ئایندەدا. ئەمەش رابردوویەکی دەوێ، لە ئایندەش خۆی لە کردەیەکی دیار و هەست پێکراودا دەبینێتەوە، ئەمەش بریتییە لە: رەزامەندی و ئارەزووی روونی درێژەدان بە ژیانێکی هاوبەش. بوونی نەتەوە بریتییە لە دەنگدانێکی میللییانەی رۆژانە، ببەخشن کە ئەم مێتافۆر بەکاردێنم، هەروەکو بوونی تاکەکەس وایە، کە لە ناو ژیانێکی بەردەوامە. ئاه، دەزانم، ئەمە لە مافی خودایی کەمتر میتافیزیکییە، کەمتر شەڕانگێزترە وەك لە مافی هەڵبەستراوی مێژوویی. لە بە دوای یەکداهاتنی هەموو ئەو ئایدیایانەی خستمە پێشتان، نەتەوەیەك لە پاشایەك، شایەك زیاتر ئەو

مافەی نییە ، کە بە هەرێمێکی وڵاتەکەی دەڵێ: تۆ هی منی، من دەستت بەسەردا دەگرم. هەرێمێك لە روانگەی ئێمەوە، بریتییە لە دانیشتوانەکەی، ئەگەر یەکێك لەم بارەیەوە راوێژی پێ بکرێ، ئەوە دانیشتوانەکەیەتی. نەتەوەیەك هەرگیز لە بەرژەوەندیی راستەقینەیدا نییە وڵاتێك بە پێچەوانەی ئیرادەی خۆی زەوت بکرێ یان دەستی بە سەردا بگیرێ. راوبۆچوونی نەتەوەکان، دواجار، تاقە کریتێری (پێوەر) ی شەرعییە، کە دەبێ هەمیشە بۆی بگەڕێینەوە.

ئێمە وەهمەکانی مێتافیزیکی و ئایینناسی(تیۆلۆجی)مان لە سیاسەت دوور خستەوە. چیتر ماوە پاش ئەمە؟ ئەوەی دەمێنێتەوە مرۆڤە، مرۆڤ بە خۆی و ئارەزوو و پێویستییەکانییەوە. لەوانەیە بڵێن دوو کەرتبوون و لێکجیابوونەوە و پارچە پارچەبوونی نەتەوەکان بە گشتی، ئەنجامی سیستەمێکە، کە ئۆرگانیزمە کۆنەکانی دەخاتە ژێر رەحمەتی ئیرادەیەك، کە زۆرجار روون نییە . راستە لە حاڵەتی وادا هیچ پرەنسیپێك نابێ تا ئەوپەڕی خۆی پێداگیری لەسەر بکرێ. راستییەکانی حاڵەتی لەم جۆرە تەنیا هەموویان بە یەکەوە و بە شێوەیەکی گشتی نەبن پەیڕەو نابن.

ویستی مرۆڤ دەگۆڕێ، بەڵام لەم بارەیەوە چی ناگۆڕێ؟ نەتەوەکان شتێك نین نەمر بن.، کە سەرەتایان هەبوو پایانیشیان دەبێ.

لەوانەیە کۆنفێدراسیۆنی ئەورووپی جێگای بگرێتەوە. (ئەمڕۆ یەکێتیی ئەورووپی جێگای دەوڵەتی نەتەوەیی ئەوروپیی گرتۆتەوە، ئەم کۆنفێدراسیۆنەی رێنان باسی دەکا، بە راست دەرچوو، ئەمەش بەڵگەی دروستی بیرکردنەوە و خوێندنەوەی رێنان پیشان دەدا- وەرگێڕ) بەڵام ئەمە لەم سەدەیە جێ بەجێ نابێ. بۆ ئەمڕۆ بوونی نەتەوە شتێکی باشە و پێویستیشە. بوونی نەتەوەکان گەرانتی بەرقەراری ئازادییە و بێگومان ئەم ئازادییە نەدەما ئەگەر جیهان یەك قانون و یەك سەرداری هەبووایە.

بە پێی توانای جۆربەجۆر و ناهاوتایان، نەتەوەکان بە یەکەوە کاری هاوبەشی شارستانی بنیات دەنێن.

هەر یەکەیان نموونەیەك دەخەنە سەر ئەم کۆنسێرتە گەورەیەی مرۆڤایەتی، ئەمەش بە گشتی بریتییە لە بەرزترین واقیعێکی نموونەیی و ئیدیال، کە پێی گەیشتوون. بەڵام هەر نەتەوەیەك بە تەنیا وەربگرین لایەنی لاوازی خۆی هەیە. زۆرجار لەگەڵ خۆم دەڵێم، کە یەکێك هەموو جۆرە خراپەکارییەکی هەبێ و لە لای نەتەوەکان

ئەم خراپەکارییانە وەك چاکەکاری وەربگیرێن، ئەو کەسە لەسەر شکۆمەندی پووچ بژیێ و بە رادەیەك چاوبرسی و دڵپیس و ئاژاوەگێڕ بێ، بێ هەڵکێشانی شیر نەتوانێ دان بە خۆیدا بگرێ، لە روانگەی منەوە کەسێکی نەفرەت لێکراوە لە ناو مرۆیان.

بەڵام ئەم هەموو وردەکارییە نارێك و پێکەوە نەگونجاوانە لە ناو بە یەکەوەبوویی شارستانییەکاندا بزر دەبن. بە راستی سکم بە مرۆڤایەتی دەسوتی، رەنج و ئازارێکی زۆری بینیوە، دەبێ چیتر چاوەڕێی بکا! هیوادارم گیانی حیکمەت ببێتە رابەری مرۆڤایەتی و لەو مەترسییانە بیپارێزێ، کە دێنە سەر رێگای.

بە کورتی بەڕێزان: مرۆڤ نە کۆیلەی نەژادی خۆیەتی، نە هی زمان، نە هی ئاین، نە هی ئاراستەی رووبار و زنجیرە شاخەکان. بەڵگەنامە یان پلەیەکی Agregation- (بەڵگەنامە یان شەهادە یان پلەیەکی باوەڕپێکراوی رۆشنبیری و پسپۆڕی- وەرگێڕ) مەزنیی مرۆڤ، ساغ لە رووی ئەقڵی و گەرم لە دڵەوە، هوشیارییەکی ئەخلاقی دروست دەکەن، کە پێی دەگوترێ نەتەوە.

تا ئەو کاتەی ئەم هوشیارییە ئەخلاقییە هێزی خۆی بنوێنێ بە هۆی ئەو قوربانیدانەی، کە وەك ئەرکێکە لەسەر شانی تاکەکەس لە خزمەتی گشتی پێشکەشی بکا، نەتەوە شەرعییەت بە خۆی دەداو مافی بوونی خۆی دەپارێزێ. ئەگەر گومانیش لە سەر سنوورەکان قیت بوونەوە، رای دانیشتوانە بە یەك ناکۆکەکان وەربگرن.

مافی خۆیانە لە بارەی کێشەکەوە رایان وەربگیرێ. رەنگە ئەمەش لە روانگەی سیاسەتی بەرز و باڵاوە پێکەنیناوی بێ، ئەم پاکیزانە ژیانی خۆیان بەوە دەبەنە سەر یەکتری هەڵخەڵەتێنن و لە بەرزایی پرەنسیپە باڵاکانی خۆیانەوە، سکیان بە جیهانی ئێمە دەسووتێ، راوەرگرتنی دانیشتوانەکان، کەواتە بیکە، چ ساویلکەییە ! فەرموو ئەمانەن ئایدیا فرەنسییە کرچ و کاڵەکان، کە دەیانەوێ لە جیاتی دیپلۆماسی و جەنگ وەسیلەی دیکەی منداڵانە بەکاربهێنن.

چاوەڕێ کەن بەڕێزان، لێگەڕێن فەرمانڕەوایی باڵا -Transcendance تێپەڕێ، فێری بە کەم سەیرکردنی خۆمان بین لە لایەن بەهێزەکان. لەوانەیە، دوای زۆر هەست پێکردنێکی بێهوودە، دەگەڕێینەوە بۆ چارەسەری پشتبەستوو بە ئەزموون. هۆکاری بە راست گەڕاندنی روانینمان لە ئایندە، هەندێ جار، وەك فێربوونی سەرشۆڕکردنێك مۆدێلی نەماوە.

سەرچاوە:- رێنان، ئێرنێست. نەتەوە چییە ؟ وەشانی Mille et Une Nuit، پاریس، فڕەنسا، ١٩٩٧.

- RENAN, Ernest.Qu'est-ce que une Nation? Preface de Nicolas Tenzer, Illustration de Karine Daisay, edition Mille ET Une Nuit. Paris, n: 178. 1997. pp 48.

کوردۆلۆجی

لەژێر چاپدایە

دابەشبوونی دانیشتوانی شاری هەولێر — فاتیمە قادر مستەفا

ئیدیۆمو چەشنو پێکهاتنی لە زمانی کوردیدا — شیلان عومەر حسین

سەردانی ماڵپەڕی مەڵبەندی کوردۆلۆجی بکەن

www.kurdology.com